

ОЛЕКСАНДР ЗАБАРНИЙ

Л Е С Я

Драма на дві дії

Н І Ж И Н

2 0 1 7

*Світлій пам'яті мого викладача, полум'яної патріотки
України Лесі Йосипівни Коцюби присвячую.*

Автор.

Дійові особи:

Леся Коцюба - викладач Ніжинського педінституту, кандидат філологічних наук, доцент, 53 роки.

Леся - молодий викладач, 35 років.

Сашико Захмарний - її студент, згодом журналіст, 25 років.

Іван Супрун - її студент, згодом офіцер КДБ, 25 років.

Станіслав Кріпак - слідчий КДБ, 45 років.

Тамара Пінчук - Лесина подруга, молода викладачка цього ж вузу, 30 років, згодом кандидат педагогічних наук, доцент.

Григорій Аврахов - декан філологічного факультету, кандидат педагогічних наук, доцент, офіцер-фронтовик, 52 роки.

Іван Бровко - викладач вузу, кандидат педагогічних наук, доцент, офіцер-фронтовик, 55 років.

Дмитро Наливайко – викладач вузу, кандидат філологічних наук, доцент, 42 роки.

Володимир Крутивус - викладач вузу, кандидат філологічних наук, доцент, 40 років.

«Моряк» - викладач вузу, кандидат філологічних наук, переконаний сталініст, 57 років.

Василь Коцюба - брат Лесі, підполковник Радянської Армії, 51 рік.

Зоя Олександрівна - сусідка і подруга Коцюби, працівниця міськторгу, 35 років.

Викладачі, студенти, перекупки на базарі, чекісти.

Події відбуваються у 60-70-х роках ХХ століття у Ніжині та Києві.

Сюжет драми написаний за реальними подіями.

Дія I.

Ява I.

(Ніжин. 1978 рік. Завіса закрита. Перед завісою на авансцені розташувалися ніжинські перекупки, останньою в ряду стоїть вродлива жінка із гарною зачіскою, на валізіці перед нею кілька мотків пряжі. У глядацькій залі нишпорить якійсь чоловік, заглядаючи в обличчя глядачам. У залі з'являється Захмарний, чоловік помітивши його, непомітно відходить у тінь і слідкує. На авансцені з'являються дві жінки, які уважно розглядають крам).

Перша перекупка: - Жіночки, жіночки, а ходіть до мене! Мені вчора з Москви такі чудові панчохи передали... Писк моди. Поглянете, не пошкодуєте!

А як купите – вік дякувати будете! (Жінки прямують до неї, розглядають крам, прицінюються).

Друга перекупка*(звертаючись до третьої):* - От брехуха! З Москви її передали... Учора своїми очима бачила, як з прилуцького поїзда вставала..., набрала задешево у дівчат із панчішної фабрики, а розповідає... із Москви!

Третя перекупка:- А твоє яке діло? Торгує людина, хай торгує... Усі ми тут не від добра сидимо!*(жінки, швиденько переглянувши товар у інших, зупиняються біля крайньої, розглядають пряжу).*

Перша перекупка*(другій):* - А ти, зараза, вже й позаздрила! Тобі не все одно звідки товар? Хоч з Америки! Хоч з Китаю!!

Друга перекупка: - Чого ти валуєш! Чого пельку розіпнула! Нічого обманювати покупців. Бо вони потім думають, що ми усі тут, на базарі, брехухи. Товар з Прилук! Значить і скажи, що з Прилук..., кому потрібно, той купить! А то з Москви, з Америки...

Третя перекупка*(заспокійливо):* - Та тихіше, дівчата, яка Америка... Десь отут, той що підслуховує швендяв... Почує, донесе, під Магаданом будеш доводити, що товар таки з Прилук.

Перша перекупка*(злякано):* - Та я що, я нічого, я до слова...

Друга перекупка*(в'їдливо):* - Одна теж до слова сказала, тепер он з нами стоїть, торгує...*(киває на крайню).*

Перша перекупка*(здивовано):* - Ота інтелігентка? А я ніяк не второпаю, чого вона тут?! Така дама...

Третя перекупка: - То людська драма! А може навіть і трагедія... Працювала у нашому інституті... Така гарна викладачка! Донька моя у неї вчилася... Боже, як вона її хвалила..., ледве не молилася! Фольклор у них читала... Так вона з ними на лекціях, уявляєте, пісні народні співала... Запишуть слова на дошці, а потім виспівують усім курсом. Її студенти дуже любили, поважали...

Друга перекупка: - А що ж сталося?

Третя перекупка*(знизивши плечима)*: - А Бог його знає, кажуть, доніс хтось, наче б то вона антирадянщиною займалась, книжку якусь за кордоном видала, чи що... Ось її з роботи й вигнали з «вовчим білетом», а до пенсії ще ж дожити якось треба.

Перша перекупка: - Та ні, якби займалася антирадянщиною, то зразу ж у тюрму, а якщо ще на волі, то щось, мабуть, легше...

Друга перекупка: - Мабуть, не доказали..., а може, пожаліли... Ти ж дивись, яка вона гордовита. З нами знатися не хоче...

Третя перекупка: - То не від хорошого життя... З отим «вовчим білетом» ніде влаштуватися не може, навіть касиркою, чи білетером... А їсти ж треба.

Перша перекупка: - Бідна жінка...

(на авансцені з'являється Захмарний)

Перша перекупка:- Молодий чоловіче, ось ідіть до мене. Я вам чудові шкарпетки запропоную, а головне - дешеві...

Друга перекупка:- А після неї до мене ходіть, маю чудового спортивного костюма.

Захмарний:- Дякую, жіночки, дякую... Мені нічого не потрібно. Я просто гаю час..., згадую студентські роки.

Третя перекупка: - Студентські роки треба біля інституту згадувати, а не на базарі... Чи може ти й тут промишляв?

Захмарний: - Та було всякого... Коли їсти хотітимеш, знайдеш де копійку заробити.

(Він проходить далі. Озивається красива жінка)

Коцюба:- Це ти правду, Олександрє, кажеш... Голод він до всього довести може.

Захмарний *(здивовано)*:- Лесю Йосипівно, Ви?! Це справді Ви...

Коцюба:- Проходьте, Олександрє, не зупиняйтесь... Не можна біля мене зупинятися...

Захмарний:- Та чому? Чому я не можу поговорити зі своїм улюбленим викладачем?!

Коцюба:- А ви поверніть голову, то й побачите... А за улюбленого викладача дякую.

(Захмарний обертається. Дивний чоловік, що якраз піднявся на авансцену, щоб краще чути їх розмову, хутко нагнувся до кошика із крамом і став щось там перебирати).

Захмарний:*(голосно)*- А може я пряжу ось таку шукаю... Саме таку, як у вас, Лесю Йосипівно, а головне – колір підходить. Скільки вона у Вас коштує?

Коцюба: - Олександрє, не морочте голови... Ідіть собі куди надумали.

Захмарний: - А я до Вас, Лесю Йосипівно, і надумав... От зараз і надумав. Так почім моток пряжі?

Коцюба:*(грайливо)*- За червінець віддам...

Захмарний: - А скільки їх у вас у валізці?

Коцюба: - Чотири клубки. А що?

Захмарний:*(відраховуючи гроші)*- То давайте всі.

Коцюба: - Ну, добре, пожартували й досить... Яким вітром вас занесло? Я чула ви в журналістику поринули... То як успіхи?

Захмарний: - Усе розповім, шановна Лесю Йосипівно, але не тут... Зараз я хочу купити у вас пряжу і забрати звідси...

Коцюба: - Та навіщо вона вам здалася... Мене виручаєте?

Захмарний: - Боронь Боже, шановний наставнику, ви ж самі говорили, що я працюю журналістом. Так от, уявіть собі, що я повертаюся з відрядження і маю навідати у Ніжині тещу... Не можу ж я до неї з'явитися з пустими руками. Хто ж мені на зиму теплі шкарпетки зв'яже?

Коцюба: *(примирливо)* - Ну якщо так... Але ж для шкарпеток тут забагато!

Захмарний: Та я ж не один у неї в родині. Чоловік, син, донька, онуки зрештою. Лесю Йосипівно, ходімо звідси... Дозвольте вас провести до домівки?

Коцюба: - Згода, тільки до крамниці на хвилинку заїдемо...

(Світло на авансцені гасне. Усі полишають авансцену)

Завіса підіймається

Ява II.

(Майданчик перед старим корпусом педінституту. На заднику – будівля вузу, старий Графський парк, лави. Входить Коцюба й Захмарний).

Коцюба: - Чотири роки як полишила вуз, а звикнути все ще не можу... Сумую за ним, скучаю... Вісімнадцять років як один день промайнули..., як одна мить. Ти знаєш, Олесю, коли зовсім стає нестерпно від самотності приходжу сюди, посиджу, поговорю, як із добрим старим другом, і легше стає...

Захмарний:- Вірю вам, Лесю Йосипівно, кожному слову вірю...

Коцюба:*(посміхаючись)*- Так вже й кожному?

Захмарний:*(переконливо)* – От вам хрест, кожному! *(хреститься)*.

Коцюба: - А вреднючим же був студентом! Лець приборкала...

Захмарний: - Але ж приборкали... Я пам'ятаю, ще на першому курсі це було, читали ви в нас «Усну народну творчість», вивчали якраз історичні пісні... Дівчата на дошці текст «Морозенка» записали й гайда за вами співати.

Коцюба:- А ти преді мною сидиш і мухою бавишся...

Захмарний: - Ви пам'ятаєте це? Стільки ж років уже минуло...

Коцюба: - Звісно, пам'ятаю. Я тоді тебе й питаю: «Захмарний, а ви чому не співаєте?». А у відповідь: «Та Бог голосу не дав, Лесю Йосипівно»...

Захмарний:*(сміючись)* – А ви мені на те: «То ходіть сюди, до дошки, ми перевіримо... А може, ви другий Солов'яненко?». Я тоді вийшов, спробував

заспівати..., а воно не в тин, ні в ворота... Увесь курс від сміху на лави попадав і животи тримають. Цілий рік ще потім «Карузо» обзивали...

Коцюба: - Це ще не найгірше призивсько...

Захмарний:- Та звісно, що не найгірше, але я після тієї практичної твердо вирішив: краще у загальному хорі підспівувати, а ніж отак на людях...

Коцюба: -От і не правильно вирішив! Людина повинна мати власний голос! Власну думку! Який же з тебе буде журналіст, коли ти лише підспівувати та піддакувати будеш? У Кремлі тільки й мріють про таку журналістику...

Захмарний:*(виправдовуючись)* – Лесю Йосипівно, та я ж не це мав на увазі! Я про студентські витівки...

Коцюба: - А студентські витівки й іншими бувають... Он Володю Кашку за його вірші з педучилища виключили, а Олеся Самійленка з інституту... Пам'ятаєш?

Захмарний: - Звісно, пам'ятаю. Хіба ж можна забути Олесеве: «У серці Бог, він носить вишиванку!»

Коцюба: - Потужний талант і кришталево чесна душа... Такого поета загубили!

Захмарний: -То ви думаєте, що то не нещасний випадок?

Коцюба: - Переконана.

Захмарний: - Ви часто приходили тоді до нас на студію, а потім перестали... Чому?

Коцюба: - Не хотіла завдавати зайвого клопоту. За мною тоді уже стежили...

Захмарний: - Колега «Моряк»?

Коцюба: - І не тільки... Але полишимо про це, не хочу копирсатися у бруді... Як ти? Віршів не полишив писати?

Захмарний:- Ще ні... Я добре засвоїв ваш урок!

Коцюба: - Це котрий?

Захмарний: - Пам'ятаєте? На другому курсі на засіданні студії звітували ми з Сашком Лисим... Читали вірші про любов...Усе було так лірично, так гармонійно... А ви посиділи хвилин п'ять, а потім встали і вийшли...

Коцюба: - Не захотіла гаяти час!

Захмарний: - Ми так і зрозуміли... Другого дня підійшли до вас після лекції і запитали: « Як вам наші вірші?». А ви нам відповіли...

Коцюба: - А я вам відповіла: «Щиро пишете про кохання... Тільки ж хто про Україну ось так напише?».

Захмарний:*(здивовано)* -Ви й це пам'ятаєте ?

Коцюба: - Звісно пам'ятаю ... За кілька днів ви знову підійшли до мене і вручили два папірця з віршами... Твій «Люблять хлопці Україну», а Сашків «Плужнику». Я вас навіть похвалила... Папірці знищила, а вірші запам'ятала... Гарні вірші... Ось послухай! *(Вона встає, виходить на авансцену і читає в зал).*

*Доволі скептики! Ніхто не дав вам права
Прислужницькі, під маскою блюзнірства,
Вдавать сліпих і наступать на рани...
Це вже не підлість, вибачайте – звірство!*

*Ви про мінор? Але ж в його очах,
Крізь спазматичний біль, світились віри грані.
Навіщо ж з усміхом холодним на вустах
Було топтать ту грань в болотній твані?!*

*Він, бачте, «посейт», він весь «анахорет»...
В словах цих яд! Наслухались !! Доволі!!!
Неправда то! Людина він!! Поет!!!
Не занепадик... - ні! Шукач нової долі.*

*То ж годі, скептики, ніхто не дав вам права,
Воскресли «Дні», воскреснув «Галілей»...
І він воскрес... Дивіться! Він між нами,
Душі людської зболений Орфей!
1973р. О. Лисий*

Захмарний: - Гарний вірш написав Сашко... Чесний!

Коцюба: - Так, гарний. Доречі, як він поживає? Чула, що також у журналістику подався...

Захмарний: - Полишив уже. Не поладив з редактором... Ви ж знаєте Сашків характер. Не захотів приписками та «липовими перемогами» займатися. Пішов з редакції...

Коцюба: - І добре, що пішов. Треба займатися справою по душі.

Захмарний: - Якби то знати, яка по душі, а яка просто для заробітку?

Коцюба: - А ти, Олександр, до серця свого дослухайся... Воно підкаже. Якщо не байдуже до того що ти робиш, значить вірним шляхом прямуєш, а якщо мовчить, не реагує – кидай ліпше цю справу...

Захмарний: - То ви, Лесю Йосипівно, свою викладацьку справу серцем обирали?

Коцюба: - Атож, з дитинства мріяла бути вчителькою... Усіх сусідських дітей премудростям шкільним навчала. Посаджу було на ганку і давай їм вірші читати, задачки вигадувати... А вони посидять п'ять хвилин і валують: «Перерва, уже перерва...», та й гайда хто куди...

Захмарний: - А як до вузу потрапили?

Коцюба: - То довга історія...

Захмарний: - А я нікуди не поспішаю? Цікаво ж...

Коцюба:- Ця розмова не однієї години... Не хочу про це поспіхом говорити. Може якось іншим разом? Та й навіщо воно тобі?

Захмарний: - А я нарис про улюбленого викладача готую... Маю право?

Коцюба: - Та маєш, маєш... Тільки гляди, щоб після того нарису роботи не позбавився... Та й не надрукують його ніде!

Захмарний:- Нині можливо і не надрукують..., але ж ви самі нас учили, що нічого не втрачається з пам'яті народної... Воно лишається в піснях, в переказах, в оповідках, в легендах...

Коцюба:(сміючись) - То ти хочеш з мене легенду створити?

Захмарний:(удавано обурюючись) – Отак завжди ви, Лесю Йосипівно, усе на жарт переводите. А я цілком серйозно! Це потрібно не лише мені, це потрібно вашим учням... Зрештою, це потрібно для історії!

Коцюба:- Та облиш, для якої історії? Чи не для тієї, що у кадебіських кабінетах пишеться? Так там уже все відомо... Запізнився ти...

Захмарний:(підхопився) - Лесю Йосипівно, то ви про мене ось якої думки? А я ж... А я ж..., щиро! Ех, ви! *(обхопив руками голову, за мить)* Вибачте, дорогий мій вчителю, але я поспішаю..., я дуже поспішаю, мені треба зустрітися, мені просто необхідно зустрітися і з власною Совістю, щоб зрозуміти, чим я перед вами завинив?! До побачення! *(швидко виходить)*.

Коцюба:(з посмішкою) – Образився... Гарний хлопець..., трохи гарячкуватий, але гарний. Та нічим ти, Олесю, переді мною не завинив... Просто я вже тривалий час живу серед зради і підступності... Це не ти, це я перестала вірити людям і у кожному запитанні шукати «подвійний» зміст..., а в кожному співрозмовнику - інформатора. Втратити віру в людей, то тяжка покара... І ти, мій хлопчику, це зрозумієш... Мине зовсім трохи часу... і зрозумієш, а поки що пробач..., пробач... *(встає з лави, виходить на авансцену)*.

То ти питаєш як все починалось? Так ось тут і починалося... І свідками були ці віковічні колони... і цей вуз. А столітні ялини були такими ж солідними від свого віку, а ця берізка, що на початку алеї, була зовсім юною... Я зустрілася тут із долею... Ти питаєш, як все починалося? То слухай... Було це у 1956 році... *(світло на сцені згасає)*.

Ява III

(Ніжин. 1956рік. Майданчик перед інститутом. На лаві сидить дві молоді викладачки,розмовляють).

Тамара: - Лесю, ти навіть не уявляєш, як я люблю ранню осінь... Ці ще політньому теплі дні, цю гамірливу студентську рідню, що повертається до інституту з канікул і наповнює його своїм щебетом, це щедре буяння зелені у Графському парку, цей трохи вже сумний спів пташок, що збираються у вирій, а ще запах осінніх хризантем...

Леся: - Тамаро, ти мрійниця, ти неперевершений романтик, а ще життєлюб... Певно й вірш і пишеш?

Тамара: - Та звичайно, ось сьогодні вдома ввечері почитаю... Ти ж завітаєш до мене на гостини?

Леся:(*сміючись*) –А де ж мені подітись, коли ми з тобою живемо у одному будиночку та ще й кімнати поряд... Неодмінно прийду.

Тамара: - Як здорово, що ти переїхала працювати до нашого вузу? Просто чудово, що у мене з'явилася така подруга!

Леся: - То завдячуючи Олені Миколаївні, дружині нашого директора Марка Івановича Повода. Вона цьогоріч була головою державної комісії у Чернігівському педінституті де я працювала на посаді асистента... А мої студенти на екзамені так гарно декламували Шевченка, і Лесю Українку, і Франка... Вона й поцікавилась: « Хто так гарно підготував студентів з виразного читання?» Комісія й вказала на мене... Ми порозмовляли... і вона мене умовила переїхати до Ніжина. Звабила тим, що запропонувала посаду старшого викладача на кафедрі української літератури... Проте я й не пручалася. Гоголівський вуз! Одне це чого варте! Це - колиска української освіти і культури... Які імена: Микола Гоголь, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Леонід Глібов...

Тамара:(*перебиваючи*) - А ще Юрій Збанацький, Олекса Ющенко...

Леся: (*з удаваною серйозністю*) – Не перебивай... Нічого історію коверкати... А ще : Нестор Кукольник, ФранцішекБогусевич, Олексій Плющ...

Тамара: - А я й не чула про таких...

Леся: - Та звісно, хто ж тобі про них розповість... Ти хоч знаєш , що у Ніжині Пантелеймон Куліш працював?

Тамара: - А це хто?

Леся: -Побратим Шевченка..., хоча,можливо, й не зовсім побратим. Хай колись, пізніше, розповім.

Тамара: - А ти звідки про це знаєш?

Леся:-Томцю, не забувай про те, що я викладач української літератури, до того ж сумлінний викладач... А ще я народилася у козацькому степу, на Запоріжжі, поблизу козацької вольниці – славної Хортиці... У моїх жилах тече українська кров і дух мій прагне волі! А тому все, що пов'язане з історією мого народу для мене цікаве і необхідне... А ще я серйозно займаюся наукою, пишу кандидатську дисертацію, досліджую фольклорну спадщину Опанаса Марковича, і доволі багато часу проводжу в архівах та читальнях...

Тамара: - А Богданчик же як?

Леся: - А Богданчик – учительське дитя..., цілком самостійне. То книжки розглядає, то малює, а останнім часом, йому нічого окрім футболу і не потрібно... Доречі, як ти думаєш, де він?

Тамара: - Годину тому бачила, як вони із моїм Дмитриком, на галяві у Графському саду, м'яча ганяли... Певно, й нині там...

Леся: - Гарний у тебе Дмитрик..., слухняний, охайний, уважний, привітний, завжди привітається. Вихована дитина.

Тамара: - Дякую за добре слово... Хочеш розповім про нього цікаву історію? Коли йому було рочків три стоїмо ми тут, біля корпусу, аж іде наш директор, Марко Іванович Повод... Привіталися. Марко Іванович схиляється до сина й запитує: «Дмитрику, чи не хочеш бути директором інституту?», а той відповідає: « Ні, не хочу». «А чому?». «Хочу бути директором Радянського Союзу»... (обидві жінки розсміялися).

Леся: - Оце розмах! Оце запит...Певно в батька...

Тамара: (виймає хусточку, витирає очі) – Короткою була моя любов...

Леся: - Вибач, подруго, не хотіла довести тебе до сліз.

Тамара: -Та я нічого, Лесю, нічого... То щось до ока втрапило...А ти не образишся, коли я тебе про щось запитаю, про щось дуже особисте?

Леся: - Та ні... Рано чи пізно ти все одно до цього питання прийдеш... То хай уже буде нині.. Ти хочеш запитати про Богданового татка?

Тамара:(здивовано) – Так, ...а звідки ти дізналася?

Леся: (гірко посміхнулася) – Відчула... Ми, жінки, світ відчуваємо серцем... От і я відчула цю мить... Добре, подруго, слухай! Двічі повторювати не буду...

Богдан – мій син! Мій і мого великого кохання... Першого і найсвятішого в житті... Він зачинався з любові, родився в любові, сподіваюсь, і вік проживе у любові... Я не назву тобі прізвиська його батька... Воно доволі відоме у ваших краях. Просто скажу, я дуже любила і люблю цього чоловіка... Він – достойний чоловік... Солдат, Поет, Викладач... Ми працювали із ним разом у Чернігові..., там і полюбилися. Тамаро, ти навіть не уявляєш, яка то була жагуча любов...Вона палила, але не спопеляла..., вона зцілювала, вона гоїла наші обпечені війною серця... А які вірші він для мене писав! Це навіть не вірші – сповіді: *Я стану твоїм ранком –*

*і ти від мене прокинешся,
бо ніч не вічна.*

*Я стану твоїм повітрям -
і ти мноюдихатимеш
і не на дишешся.*

*Я стану всім білим світом –
білим і не білим –
і ти мене не обійдеш.*

(Д.Куровський)

Так от, подруго, ми були б з ним найщасливіші у світі, якби..., якби не його сім'я. На чужому горі я свого щастя будувати не стала... А тому завчасно полишила його...

Тамара: - А він? А що ж він?!

Леся: - А він благав повернутися..., сказав, що жити без мене не зможе, що щось скоїть із собою... Та як бачиш зміг, ...і нічого з собою не скоїв. Та й добре! Не добре це – доводити людину до гріха! Я йому безмежно вдячна за сина... А тому живе на білому світі чудовий хлопчина – Коцюба Богдан, а по батькові носить його ім'я... Ось і все, подруго!

Тамара: - Вибач мені, Лесю, якщо завдала тобі болю...

Леся: - Та що ти, Тамаро, хіба ж може бути справжня любов без болю? А що запитала, то нічого... Гірше буває, коли люди щось вигадувати почнуть.

Тамара:(схвильовано) - А я також тобі, Лесю, усе-усе про свою любов розповім. Сьогодні ж увечері...

Леся:(сміється) – Так ти вже визнач, подруго, що в нас увечері буде? Чи вечір поезії? Чи вечір спогадів?

Тамара: -Та хіба ж буває поезія без любові? А любов без спогадів?

Леся: - Ну то й добре... Ось що, подруго, (*дістає гаманця*)... тримайтри карбованці. Зайдеш у «десятку», купиш оселедця і пляшку отого молдавського вина «Родничок», що за 90 копійок. А картоплю дома зваримо!

Тамара: - Лесю, та я ж сама тобі хотіла це запропонувати... Яка ж ти молодчина!

Леся: - Ну добре, добре... Прибійжить Богдан, впустиш до кімнати..., а я вже запізнююсь на репетицію гуртка. Готуємо літературно-музичну композицію...

Бувай!

(Завіса).

ЯваIV.

(Завіса закрита, на авансцені з'являється Олесь Захмарний. Він схвильовано звертається до глядачів)

Захмарний: - Зустріч з моїм дорогим вчителем схвилювала мене... Ні, не сповнені болю і підозри слова вцілили мені в серце... Лишившись на одинці зі своєю совістю я зайвий раз переконався, що жодним своїм вчинком і навіть необережним словом не відступився від неї... Мене вразила та цинічність з якою комуністична система знищувала цю жінку... Зайшов до редакції газети де працював мій побратим-літстудієць Анатолій Шкуліпа. Він і показав мені отого пасквіля, якій був надрукований на шпальтах ніжинської міськрайонки 20 листопада 1976 року. Стаття мала заголовок «Під маскою добропорядності»...Якийсь таємничий і нікому невідомий Іван Стоян звинувачував Лесю Коцюбу і Григорія Аврахова у буржуазному націоналізмі.

Стаття буда явно замовною. Минуло два роки, як Лесю Йосипівну позбавили роботи. Григорій Аврахов був знятий з посади проректора столичного вузу, виключений з партії, позбавлений офіцерського звання і нагород... А песиголовці все не заспокоювалися...

Ми, переважно сільські хлопці і дівчата, діти плуга і коси, лише перешіптувалися зрідка, бо ніяк не могли второпати, що в нашій Лесі Йосипівні вороже? ... Крамольне?...Націоналістичне?... Були б усі такими чистими і світлими! За що її цькують? За те, що не змогла приборкати свій козацький дух, зректися своєї людської гідності, своєї відданої любові до України! Ганьба вам, яничари!

(Завісавідкривається. 1964рік. На сцені приміщення інститутської кафедри. Кілька столів, стільці, книжкова шафа. Збираються викладачі).

Аврахов: - Товариші, ми вирішили провести спільне засідання двох кафедр, щоб обговорити низку важливих для факультету питань. Кафедра української літератури: Аврахов, Білан, Коцюба, Савченко, Крутивус – присутні, Неділько на засіданні парткому. Кафедра російської та зарубіжної літератур: Васильківський, Плісецький, Наливайко, Красильник... Ну що ж, товариші, розпочнемо роботу...

Спочатку давайте привітаємо товаришку Коцюбу Олександрю Йосипівну з успішним завершенням навчання в річній аспірантурі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Ми раді, шановна Лесю Йосипівно, що ви разом з нами, сподіваємось на успішний захист дисертації.

Коцюба: - Дякую, шановні колеги, докладу усіх зусиль, щоб ваші сподівання виправдати.

Аврахов: - Перше нагальне питання. Що нам робити із науковим доробком, який ось уже рік лежить без руху в інститутському науковому збірнику? Ви знаєте, що урядовою постановою відмінили видання і друк у педагогічних інститутах «Наукових записок»...

Наливайко: - Це не справедливо! Це – утиски... Чому нас позбавляють права видавати власний збірник. «Наукові записки» у Ніжині мають історичні традиції...

Аврахов: - Дмитре Сергійовичу, зважиніше...

Крутивус: - Я згоден з товаришем Наливайком. Пророблена велика робота. Статті для збірника подані ще до виходу постанови. Логічно було б видати принаймі останній номер...

«Моряк» : - Товарищи, а как же партийная дисциплина? Есть приказ и его надо выполнять! Я, как старшина 1 статьи флота, за соблюдение строжайшей дисциплины... Постановление появилось не зря, слишком уж рано мы теряем бдительность, а мировой империализм не дремлет...

Наливайко: -Комуś дуже необхідно посилити цензуру... Видно не встигає «всевидюче око» охопити всі видання. Я пропоную прийняти спільне рішення двох кафедр і прохати директора видати завчасно запланований збірник.

Крутивус: Я підтримую думку колеги. У цьому збірнику низка статей на які вже очікують студенти... Наприклад, ваша, Григорію Герасимовичу,

«Вивчення поеми «Гайдамаки» Т.Г. Шевченка у IX класі». Незабаром у студентів практика, методична допомога була б доречною...

Аврахов: - Та яжне проти, але переконаний, що директор не піде на порушення... Та й партком суперечитиме!

«Моряк»: - И будет прав... Студентов нужно учить на парах, а чтение научных сборников – это дополнительные занятия.

Наливайко: - Цедивлячись чому і як вчити...

«Моряк»: - А у нас с вами одна методика обучения..., и базируется она на принципах марксизма-ленинизма! Или я ошибаюсь?

Коцюба:*(підхоплюється)* – Досить провокувати.... Не ті вже часи! Нам дійсно доведеться щось вирішувати стосовно збірника. Особисто для мене це надзвичайно важливо, адже там моя стаття, яка конче необхідна для захисту. Ото ж, товариші, прошу вас уповноважити мене від імені кафедр... Я поїду в Київ, до Головліту, і буду домагатися дозволу на друк останнього збірника. А якщо не дозволять – звернусь до ЦК КПУ.

«Моряк»: - Скажите пожалуйста какая смелая! А не боишься, что могут быть оргвыводы?

Коцюба:*(переконливо)* – Ні, не боюсь!

Аврахов: От і добре. Товариші, ставлю на голосування пропозицію товаришки Коцюби: звернутися до Головліту для отримання дозволу. Хто за?

(Усі підіймають руки, окрім «Моряка»)

Аврахов: - А ви, Микола Васильовичу?

«Моряк»:*(знехотя)* – А я воздержался...

Аврахов: - То ваше право... Товариші, перше питання ми вирішили, переходимо до наступного. До нашого інституту приїздить відомий вчений Ульріх Фохт. Він планує прочитати курс лекцій про творчість Михайла Лермонтова. В кого які пропозиції щодо зустрічі товариша Фохта?

Васильківський: *(підвівся)*– Григорію Герасимовичу, на засіданні кафедри російської та зарубіжної літератури ми дане питання оговорили і визначили конкретні заходи щодо його реалізації. Я вже розподілив обов'язки, хто з колег за що відповідає. Пропоную не гаяти час, а перейти до вирішення іншого питання... А вас я проінформую.

Аврахов: - Згода. Товариші, чи може в когось є запитання?

Коцюба: - А урочистий вечір на пошану ви запланували?

Васильківський: - А як же...

Наливайко: - Плануємо підготувати літературно-музичну композицію за творами Лермонтова. А ще виступлять літстудійці.

Коцюба: - А дозвольте і мені, шановні колеги, на цьому вечорі виступити...

Васильківський: - Завжди раді, Лесю.

Коцюба: - Я буду читати шевченкову «Лілею»...

«Моряк»: - К чему это? Ведь это вечер русской поэзии.... К чему здесь Шевченко?

Коцюба: - Я хочу, щоб на цьомувечорі звучало і українське слово... Щоб товариш Фохт відчув красу і величність української мови.

Аврахов: Товариші, не сперечайтесь! Я думаю майстерно прочитане художнє слово, на якій би воно мові не прозвучало, лише прикрасить вечір. І останнє питання. Є попередня домовленість з письменником Борисом Антоненком – Давидовичем про презентацію у нашому вузі його роману «За ширмою». Як ви до цього ставитесь?

Коцюба: - Чудовий роман. Я прочитала його на одному подиху. Це – кращий твір повоєнного періоду в українській літературі. Окрім того, Борис Дмитрович, не лише чудовий письменник, але й відомий вчений-мовознавець. Йому є що сказати студентам-філологам.

Крутивус: - І не лише студентам. Антоненко-Давидович – цікавий співрозмовник, людина, яка добре орієнтується у сучасному літературному процесі. Я переконаний, що може відбутися цікава і змістовна розмова на кафедрі після зустрічі. Я підтримую ідею зустрічі...

«Моряк»: - А знаете ли вы, что этот человек в свое время был приговорён к расстрелу..., и только чудом этот приговор не привели к исполнению, заменили на 10 лет тюремного заключения. Он – враг! О чем он будет говорить со студентами? Не превратится ли наш вечер на вражескую агитацию? Я в этом деле принимать участия не хочу и не буду.... И вам советую, прежде чем приглашать, согласовывать такие вопросы с парткомом!

Наливайко: -Шановний наш колего, вас ніхто не змушує це робити. Це абсолютно добровільна справа... Лишень хочу нагадати, що «ворогом народу» Давидовича зробили у період сталінських репресій, як і мільйони нівчому не повинних людей... XX з'їзд партії розвінчав та засудив «культ особи» і взявся за реабілітацію безневинно засуджених... І добре якщо це стане предметом розмови письменника зі студентами...

«Моряк»: - А-а! Так зустріч все же будет носить политический характер!

Аврахов: - Товариші, хочу нагадати, що мова йде про презентацію нового роману, який уже опублікований і отримав позитивну оцінку у середовищі критиків та в пресі. Це лише попередня домовленість, дата проведення ще буде уточнюватися. І я обов'язково проінформую про зустріч і директора інституту, і партком. Питання, які потребували обговорення, вичерпані. Дякую за роботу!

(Завіса)

Ява V.

(На авансцені з'являється доцент Іван Бровко. Він звертається до глядацької зали).

Бровко: - Ця зустріч відбулася у жовтні 1965 року. Я знав Антоненка-Давидовича ще з довоєнного часу, вірніше до часу його арешту... Ми зустрілися як добрі друзі. Мені лише у 1963 році дозволили займатися викладацькою діяльністю, до столичного вузу не повернули... А тому я влаштувався читати психологію у Ніжинському державному інституті...

О 17 годині ми зайшли до актової зали інституту... Приміщення, яке вміщає 240 осіб, було заповнене вщент... Студенти навіть сиділи на підлозі. Прийшли не лише студенти і викладачі філологічного, а й студенти інших факультетів, учителі шкіл міста. На зустрічі були присутні проректор інституту Арсен Батурський та секретар партбюро Володимир Власенко. Було дивним, що у коридорі біля залу чергував міліціонер...

Відкрив вечір декан філологічного факультету доцент Аврахов. Він, як і годиться, представив Бориса Дмитровича, а потім перейшов до роману «За ширмою». Григорій Герасимович акцентував увагу майбутніх учителів на вічній проблемі в світовій літературі, проблемі батьків і дітей, аргументуючи переконливими прикладами з роману «За ширмою». Аврахов закликав присутніх обов'язково прочитати твір...

А далі слово взяла Леся Коцюба... Вона зарахувала роман до кращих творів усієї повоєнної української літератури. Аналізуючи центральні образи роману – лікаря Постоловського і його рідної тяжко хворої матері, викладачка, з властивою їй сміливістю й прямою сказала: «Сьогодні за ширмою історії лежить тяжко хвора і безпомічна наша мати Україна, очікуючи смерті, а її сини, схожі на Постоловського, своєю байдужістю сприяють цьому!». Зала вибухнула аплодисментами!

(Завіса відкривається. Ніжин. 1968 рік. Кімната університетської кафедри. У приміщенні двоє – Коцюба і студентка. Обидві збуджені).

Студентка: *(втираючи сльози)* – Лесю Йосипівно, будь ласка, поставте мені трієчку...

Коцюба: *(гнівно)* – За віщо? Ви не назвали жодного представника чернігівської поетичної школи! Ви не те що не читали, а навіть і не чули хто ж такий Лазар Баранович! А ще просите трійку...

Студентка: *(благально)* – Так у школі таких поетів не вивчали.

Коцюба: - Ви вступили на навчання до філологічного факультету, то ви маєте опанувати програму всього курсу, а не лише те, що вчать у школі... Як ви цього не розумієте?

Студентка: - Та я розумію... Але ж знаєте скільки в селі влітку роботи? Город, худоба, сінокіс, ще й колгоспу допомогти треба... Не будеш же у жнива сидіти склавши руки!

(до кімнати заходить Тамара Пінчук)

Тамара: - Дозвольте? Не заважатиму?

Коцюба: - Заходьте, заходьте, колего... Ось зараз завершу розмову із цією студенткою і приділю увагу Вам... *(до студентки)* – Так ось, шановна, я не закликаю вас у жнива сидіти склавши руки, я закликаю опанувати курсом давньої літератури... А ви не готові до перескладання екзамену. Отож, отримуйте зароблену «двійку» і можете бути вільною...

Студентка:*(плачучи)* - Так мене із інституту відрахують..., Лесю Йосипівно, змилуйтесь, поставте трійку... Я усе вивчу! Не вірите... Можете не ставити мені оцінку в залікову книжку, допоки я вам усе не складу... Закрийте лише «бігунець»...

Коцюба:*(гнівно)* - Не смійте мене повчати, що мені робити! Двійка! Ідіть...

Студентка: *(з викликом)* – Ви безсердечна... Ви хоч би поцікавилися, чому я не змогла підготуватися до екзамену? Ви уявляєте, як то жити у селі? Та ми ж у тому колгоспі за рабів! Батько і мати з ранку до ночі на роботі, а нас у сім'ї четверо, я – найстарша... Усіх нагодуй, обійди, раду дай... А ще ж город, худоба...

Коцюба: - Я знаю як жити в селі! Я сама із села...

Студентка:*(здивовано)* – Ви, така..., така панна, із села?

Коцюба: - Так, із села! І щоб закінчити університет доводилося навіть працювати прибиральницею... Але я усе своє свідоме життя прагнула знань, мріяла здобути освіту. І для здійснення своєї мрії мені довелося пройти через голод, нестатки, війну... І я жодного разу не збочила з обраного шляху.

Студентка: Вибачте мене, Лесю Йосипівно, я не знала...

Коцюба: - Не знали чого?

Студентка: - Що ви сільська...

Коцюба: - А що це змінює?

Студентка: - Багато чого... Тоді ви здатні мене зрозуміти. Ви ж знаєте, що до 63 року селянам навіть паспорти не видавали... Наче б то не люди. З колгоспу відпускали лише за рішенням правління колгоспу... Мене теж ледь відпустили... Усе через батька... Він у мене фронтовик, от і не змовчав, коли мова пішла про об'єднання колгоспів у радгосп... Виступив проти, а ще сказав, що маленьким стадом легше керувати... Ось мені і не дали рекомендації довузу... А якщо з інституту відрахують, то взагалі не бачити мені освіти, як своїх ушей.

Коцюба: Якщо ти це розумієш, так чого ж не вчишся як потрібно?

Студентка: - Та як, Лесю Йосипівно! В інституті підручника на літо з собою не дали... Кажуть: «Не можна, мало їх...». А в нашій сільській бібліотеці таких книг немає... Та й не працює в жнива бібліотека...

Тамара:*(благально)* – Лесю, постав їй трійку... *(Коцюба міркує)*

Студентка:- Будь ласка, Лесю Йосипівно, я все вивчу... Обіцяю вам... Я дуже хочу стати вчителем!

Коцюба:*(примирливо)* – Давайте свій «бігунець»... *(бере бігунець, ставить оцінку і підпис. Жбурляє його на стіл)*. Тільки не дякуйте мені за мій злочин... Із заліковою книжкою підійдете..., коли усе вивчите! До побачення.

Студентка: Дякую вам, Лесю Йосипівно! *(забирає «бігунець», виходить)*

Тамара: - А ти, Лесю, після захисту дисертації змінилася... Стала жорстокішою. Та все ж я тобі вдячна за цю трійку...

Коцюба:*(роздратовано)* - Тамаро, облиш... Не треба мені дякувати! Це злочин! Ставити трійку за такі знання – це злочин! І це - не викладацький максималізм... Ми повинні бути вимогливими, як до себе, так і до своїх учнів... Ми повинні навчити їх здобувати знання... Ти ж, як викладач педагогіки, краще всіх розумієш у що обходиться Україні наш «педагогічний брак»... У школу потрапить недовчений учитель і двадцять п'ять років буде калічити дітей. А ми ж прагнемо європейської освіти!

Тамара: *(саркастично)* – Лесю, якщо ти така принципова, то скажи як ти ставишся до наукової правдивості?

Коцюба:*(здивовано)*– А як тут можна ставитись... Однозначно, наука – має бути чесною, принциповою, історично виправданою! А до чого це?

Тамара: - У своїх розмовах зі мною при написанні дисертації ти не раз висловлювала думку, що «Народні оповідання» написала не Марко Вовчок, а її чоловік Опанас Маркович... А в твоїй дисертації про це жодного слова.

Коцюба: - Так, Тамаро, я маю наукове припущення, що Опанас Маркович, тонкий знавець України й народу, сам написав росіянці Марії Вілінській, своїй дружині, оті знамениті «Народні оповідання». Я переконана, що не могла Вілінська знати тонкощів народного життя, - їх знав Маркович. Але це лише припущення... Наука потребує доказів! А таких доказів у мене немає, та й не може бути... Так вже склалася історія української літератури, що «Народні оповідання» мають саме цього автора... *(після невеличкої паузи)*. До того ж в мене була інша тема наукового дослідження: «Опанас Васильович Маркович - видатний український фольклорист», розумієш, інше наукове завдання... Я досліджувала фольклорну спадщину Марковича, а не його біографію...

Тамара: - То ти зрікаєшся своїх попередніх поглядів?

Коцюба:*(після роздумів, переконливо)* – Ні!

Тамара: - Ось бачиш, ти сама визнала, що життя – це суцільний компроміс! Так із цією дівчиною...

Коцюба:*(різко)* – Не нагадуй мені про неї... Так, компроміси у житті є... Але я дуже хочу і прагну, щоб у моєму житті їх було якомогаменше. До речі, ти чому зайшла? Маєш якусь справу?

Тамара: - Так, ти обіцяла мені новий роман Олеся Гончара дати почитати. То я й прийшла...

Коцюба:*(захоплено)* – Так, «Собор» - геніальний твір! Найкращий у його творчому доробку. Ти сама в цьому переконаєшся. Ходімо...

(Завіса)

Ява VI.

(На авансцені, перед завісою з'являється Дмитро Наливайко. Він звертається до глядацької зали).

Наливайко: - Так історично склалося, що у другій половині 60-х років у Ніжинському педагогічному інституті утворився осередок патріотів –українців. Серед них Григорій Аврахов, Іван Бровко, Леся Коцюба, Олександр Жомнір, Іван Костенко, Дмитро Наливайко, Володимир Крутивус, Володимир Литвинов, Іван Шпаківський, приїздивще із Києва Василь Бублик. Ми активно впливали на студентське життя, гуманізували навчально-виховний процес, залучали студентів до літературно-мистецького відродження. У першому числі журналу «Вітчизна» за 1968 рік був опублікований роман Олесь Гончара «Собор». Він викликав широке обговорення в українському суспільстві. 19 травня вищезгаданого року в газеті «Радянська Україна» з'явилася стаття «Реалізм і почуття історії», у якій директор Інституту літератури АН УРСР Микола Шамота (до речі також вихованець Ніжинського педінституту) піддав гострій критиці новий роман письменника, звинувативши Гончара у відступі від принципів соціалістичного реалізму. Розпочалося запекле цькування письменника. Роман був заборонений до друку. Перший тираж, що вже був видрукованим і переданий для реалізації, був вилучений і знищений, друкарське кліше розібране... Серед студентів Ніжинського інституту популярним став вірш написаний кимось зі студійців:(декламує)

Бувають різні точки зору.

Та реалізму суть ясна:

Це шамотіння круг «Собору»

Є гавкіт Моськи на Слона...

Ми, національно свідомі викладачі вузу, не могли стояти осторонь тих подій, що розгорталися. Необхідно було визначитись у своїй громадянській позиції, захистити письменника і його твір. Цього від нас чекали студенти, цього вимагало наше сумління... Зрозуміло, що ми не розраховували на офіційну підтримку керівництва вузу, про це не могло бути й мови... Тоді нами було прийняте рішення надіслати телеграму автору роману. Дозвольте зачитати її текст: (зачитує телеграму) *«Дорогий Олесю Терентійовичу!*

З нагоди роковин Великої Перемоги над фашизмом поздоровляємо Вас з успіхом «Собору».

Розуміємо, що створення й публікація цієї речі – Ваш подвиг. «Собор» не з тих книг, що їх забувають через півроку! Віримо! Він додасть духовної наснаги нашому народові і стане важливим чинником в оздоровленні української літератури...

Бажаємо Вам доброго гумору, робочого настрою й подальших творчих успіхів. Викладачі Ніжинського педагогічного інституту імені М.В. Гоголя. Олеся Коцюба, Іван Шпаківський, Володимир Литвинов, Олександр Жомнір, Пінтус Самородницький, Дмитро Наливайко, Григорій Аврахов, Іван Костенко. м. Ніжин, 7. 05. 1968 року.

(Завіса відкривається. Ніжин. 1968 рік. Нова квартира Лесі Коцюби по вулиці Московській. У кімнаті Коцюба і Пінчук).

Тамара: - Гарно тут у тебе, Лесю. Просторо, затишно...

Коцюба: - Не перебільшуй, Тамаро... Вже півроку бібліотеку впорядкувати не можу. З цим переїздом...

Тамара: - А я сумую за нашим будиночком. Скільки чудових вечорів пережили ми там. Скільки тем обговорено, скільки книжок перечитано, стільки віршів написано...

Коцюба: - Не вигадуй, вірші писала лише ти, а я – переважно наукові статті. Доречі, хочу ще раз привітати тебе із захистом кандидатської дисертації і виходом у світ монографії. Це великий особистий успіх!

Тамара: - Я отримала у Києві твою вітальну телеграму... Ти вже вітала мене і у Ніжині... Але для мене важлива твоя оцінка, а тому красно дякую. Готуючи до друку монографію мені багато часу довелося провести у столиці... Абсолютно випала із інститутського життя. То що тут нового? Які події вирують у нашій альма-матер?

Коцюба: - Найважливішою подією цього року, на моє глибоке переконання, стала зустріч молодих українських письменників з нашим студентством... Це справді історична подія!

Тамара: - Дуже жалкую, що не змогла побувати на ній! Хотіла приїхати, але цього дня була редакторська правка монографії... Кілька вечорів довелося просидіти. То розкажи, як все було?

Коцюба: - Зорганізував цю зустріч Дмитро Наливайко... У нього давно існувала домовленість із Євгеном Гуцалом. І восени Гуцало зателефонував і повідомив Дмитра Сергійовича, що він уже створив письменницьку бригаду, яка готова приїхати до Гоголівського вузу і зустрітися з студентами...

Тамара: - Які молодці...

Коцюба: - Наливайко письменників запросив офіційно - листом, як голова художньої ради інституту та керівник літературної студії вузу. Поставив до відома ректора вузу Василя Матвійовича Горбача, отримав його згоду. І от, 12 грудня, вони на «УАЗику» прибули з Києва. Микола Вінграновський на Київській кіностудії завербував цю машину. Це був прекрасний підбір авторів – Євген Гуцало, Григій Тютюнник, Іван Драч, Микола Вінграновський, Борис Олійник і критик Анатолій Шевченко...

Тамара: *(захоплено)* – Які чудові поети! Як би я хотіла послухати Вінграновського, Драча та й Олійника... Коли я читаю його вірші про маму у мене сльози на очах...

Коцюба: - Та постривай, Тамаро, зі сльозами... Найголовніше відбулося потім! Наш інститутський клуб був переповнений. Люди сиділи, стояли, всі проходи були забиті..., студенти сиділи на підлозі аж до самої сцени, на сходах до сцени... Це була неймовірна зацікавленість!

Тамара:*(щиро)* – Як жаль, що мене там не було...

Коцюба: - Слухай далі! Першим взяв слово Анатолій Шевченко. Якраз напередодні в газеті «Известия» з'явилася невеличка статейка академіка Виноградова. Він говорив про перспективи національних мов СРСР. Вітав те, що російська мова набуває все більшого вжитку та стає рідною для людей інших національностей. А потім він поділив усі національні мови на дві групи: ті, що можуть існувати і розвиватися, - стійкі, і нестійкі – ті, що на грані зросійщення, зникнення. А українську він не назвав ні в одній, ні в іншій групі. Розумієш, зігнував мову п'ятдесяти мільйонного народу! Це обурливо! Зал зашумів від обурення... Анатолій Шевченко заявив, що кожний свідомий українець має протестувати проти таких інсинуацій. Зала підтримала його заклик аплодисментами...

Тамара:- А я завжди була переконана, що в нас чудові студенти!

Коцюба: - Потім почали виступати поети, прозаїки. Прекрасно виступив Микола Вінграновський. Він прочитав вірш про історію України. Тому річ про Івана Богуна та ще декілька віршів такого змісту вітали шалом оплесків. Як завжди, прекрасно виступив Іван Драч... Після того як він прочитав свою поезію «Крила» зал вибухнув овацією...

Тамара: - Прекрасний твір! Я його знаю напам'ять. Крила – символ польоту, мрії... Мрійників часто вважають диваками, але саме вони – рушійна сила людського прогресу!

Коцюба: - Цілком згодна з тобою, подруго. А от Борис Олійник прочитав свого вірша про те, як дядьки сидять на колодах і обговорюють, хто такий Ленін. І доходять до такого висновку: «Ленін – це ми!» Як на мене, у Бориса були суто офіційні вірші, вони відрізнялись від того, що читали інші поети.

Тамара:- Шкода... А що ж Григій Тютюнник?

Коцюба:- Григій, як завжди, приємно вразив... Він прочитав своє нове оповідання «Медаль», яке ніде ще не друкувалося. Тютюнник може не лише вразити сюжетом, він може так зачепити серце, що потім не розумієш, як то оті слова можна було віднайти!

Тамара: - Ну а що наш Женя?

Коцюба: - Молодчина! Гуцало прочитав таке незвичне для нього сатиричне оповідання про провінційне містечко, що всі одразу впізнали Ніжин. А які яскраві образи змалював він у творі! І звичайно, що всі розшифрували, про

кого саме йде мова, і було багато обурених. Особливо серед тих викладачів, хто впізнав себе...Мій колега, що вже давно працює у вузі, заявив, що, мовляв, Гуцало виявився невдячним до міста, яке його навчало. Його підтримав колега із кафедри російської літератури. Хоча це, звичайно, були дурниці.

Тамара: - А ти думаєш приємно слухати, як з тебе кепкують? Кому це сподобається!

Коцюба: - То треба працювати так, щоб тебе поважали! Мені Дмитро Сергійович розповідав, як цей колега протестував проти введення до курсу російської літератури творчості Блока... На засіданні кафедри заявив: «Це ж декадент! Занепадник! І взагалі людина, яка написала про себе такі рядки: «Я сам позорный и продажный...» Яке ж ми маємо право включати його творчість до програми і підносити студентам?» Наливайко заперечив і назвав поезію Блока – геніальною. На що його опонент відповів: «І все одно, він декадент, а я, як морський старшина, знаю тільки одне – їх треба бити, бити, бити...». Уявляєш, Тамаро, як глибоко пустила коріння сталінщина?

Тамара: - Облиш його, то що було далі?

Коцюба:- Оголосили перерву. До мене підійшов Аврахов і попередив, що серед присутніх бачив начальника місцевого КДБ. Про це ж повідомив і Костенко. Литвинов сказав, що в залі присутні переодягнені у штатське працівники спецслужб. Аврахов проінформував гостей, що в залі багато людей, яких ніхто не запрошував. До честі письменників ніхто з них не виявив якогось страху й бажання «поміняти платівку». Продовжували в тому ж дусі.

Тамара: - Молодці! А наші?

Коцюба:- Почали виступати літстудійці і, щоб не відставати, свої твори такого ж спрямування читали. Із підтекстом ...

Тамара: - Як сміливо! І хто ж на це наважився?

Коцюба: - Спочатку, як і годиться, староста літстудії Петя Громовий:
(декламує) *Не фанатик я, а приземлений*

До людської долі долею.

То водному полі висіяні зерна,

Тільки не прополені...

Не половою, що опісля жнив,-

Колоском стою при дорозі,

Щоб під колесо впасти, як пара волів

Повезе в засік сонце на возі.

(П.Громовий)

- А далі його Валя підхопила:

Хтось захмелів зеленим хмелем

І червоні згубив квітки.

Моя долечко вишивана.

Українські мої рушники.

Білоткані мої дороги. (В.Хоменко).

- А за ними Вася Нікітін, Толя Мойсієнко, ЛесьСаміленко. І коженвірш, як продовженнярозмови. Мене особливо вразив Лесь.. (декламує):

Оце вже все.

Світанок не світає.

Мене цілує чорноока ніч.

Сльоза пройшла. Пішла навік.

Немає.

І сон не йде до сполотнілих віч.

(О,Самойленко)

- Зала вітала виступи студійців оплесками. Аплодували і київські гості... Іван Драч сказавмені, що у нас надзвичайно обдаровані літстудійці, а головне – чесні.

Тамара: - Це висока оцінка!

Коцюба: - Та почекай, це ще не все... Ти ж знаєш, коли до нас приїзять гості з Києва, письменники, влаштовують такий собі вечір-вечерю, у якому брав участь і ректор інституту, і професори. Але коли закінчився цей вечір і в їдальні накрили столи, ніхто не з'явився. Коли увійшли письменники їх зустрів декан факультету Григорій Герасимович Аврахов, Дмитро Сергійович Наливайко, я та ще кілька викладачів... Це неприємно вразило. Запахло, так би мовити, смаленим... Але ті, що були, дуже тепло провели гостей, дякували їм за те, що вони таку непорушну кам'яну брилу скинули в ставок, що потім ще довго ось ці хвили котилися...

Тамара: - Такі зустрічі не забуваються, вони навіть змінюють життя молодій людині...

Коцюба: - І добре, що змінюють... Я бачила очі своїх студентів, які виходили із зали по закінченню вечора... Ці натхненні погляди стверджували, що у їхніх серцях любов до України, її народу, її культури оселилася назавжди!

(Завіса)

Ява VII.

(На авансцені перед завісою з'являється Дмитро Наливайко, він звертається до глядацької зали)

Наливайко: - Неприємностіне змусили на себе чекати... Про цю зустріч стало відомо в Секретаріаті ЦК КПУ. Пізніше Євген Гуцало мені розповів, що за письменниками стежили. Про поїздку в Ніжин знали завчасно... За письменницьким «УАЗиком» виїхали до Ніжина кілька машин із столичними кадебістами... Було повідомлено і місцеве КДБ. Зустріч записувалася на плівку. Згодом з'явився Лист ЦК КПУ «Про недоліки ідеологічної роботи в Ніжинському державному педінституті». Я, як керівник літстудії, і літстудійці були взяті на замітку КДБ, а потім, десь через неповний рік, на партзборах

виступив секретар партбюро і говорив про ідейні зриви в роботі літстудії. Звичайно, головним винуватцем зробили мене. І після цього негайно «розжалували» - відсторонили від керівництва літстудією. Але і після цього за мною продовжували слідкувати... (на сцені з'являється чоловік, що слідкує, Наливайко худко виходить).

(Із-за куліс на авансцену виходить Іван Бровко. Він звертається до глядацької зали).

Бровко: - Леся Йосипівна лукавила, коли говорила своїй подрузі, що найголовнішою подією 1968 року був приїзд до Ніжина молодих українських письменників... Головною подією цього року і для Ніжина, і для усієї України став вихід у Мюнхені трактату Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?»

Ця книга, написана 1965 року і передана автором до ЦК КПУ на ім'я Петра Шелеста та Володимира Щербицького, відіграла свого часу надзвичайно велику роль у формуванні світогляду української інтелігенції. Написана з позиції «вболівання» за відхід комуністичної партії від ленінських принципів національної політики, вона, тим не менше, завдала страшного удару радянській системі русифікації, привертаючи увагу до брехливості самих ідеологічних засад «першої у світі держави робітників і селян».

Потрапивши на Захід, трактат «Інтернаціоналізм чи русифікація?» відразу був перекладений на багато мов світу (в т. ч. на англійську, французьку, італійську, німецьку і навіть китайську). Він побачив світ у мюнхенському видавництві «Сучасність», а згодом був перевиданий більшим накладом у Лондоні та Нью-Йорку. Саме через цю книжку світ довідався про Україну!

Не буду лукавити, до Ніжина машинописний рукопис книги доставив я, а що було далі..., - дізнаєтесь після антракту.

Антракт.

Дія II.

Ява I.

(Ніжин. 1967рік. Квартира Лесі Коцюби. У кімнаті, окрім господарки, Іван Бровко та Григорій Аврахов).

Бровко:(дістає із портфеля течку з паперами) – Друзі, я привіз вам з Києва такого гостинця, що вашій вдячності не буде меж...

Коцюба:(посміхаючись) – Не інтригуйте, Іване Бенедиктовичу, говоріть вже.

Бровко: (стишено) - А ви переконані, що тут можна говорити?

Аврахов: - Якщо так серйозно, то можливо прогуляємося до Графського саду?

Коцюба:(вийшла, а потім повертається до кімнати) - Перевірила, за дверима нікого немає... То замкнула двері. Береженого Бог береже!

Бровко: – Це ти до чого?

Коцюба: - Та поселили на другому поверсі сусіда... Є в мене підозра, що він інформатор КДБ, любить слідкувати за мною, постійно нав'язується в гості...

Аврахов: - То може він закоханий у тебе?

Коцюба: - Закохані політичних розмов не ведуть, а ще не провокують своїми запитаннями... Доречі, коли ви піднімалися до мене на лаві біля під'їзду ніхто не сидів?

Аврахов: - Та наче ні.

Бровко: - А мені видається, що коли ми піднімалися сходами, двері квартири на другому поверсі були напів прочинені...

Коцюба: - Зліва?

Бровко: - Так, зліва.

Коцюба: - Встиг таки носа всунути, гад...

Аврахов: - Не перебільшуй. Ми можемо у вихідний день навідати колегу у неї вдома? Випити чаю, поговорити про літературу, про мистецтво...

Коцюба:*(привітно)* – Та звісно можете! Це, Григорію, натяк, що слід запрошувати до столу? Так я миттю...

Бровко: - Зачекай, Лесю, чаюватимемо трохи пізніше... Так от, друзі, я вам привіз рукопис книги, яка спочатку готувалася як лист-звернення до ЦК КПУ. Її автор, молодий літературознавець Іван Дзюба, писав її не для підпільного поширення, а як офіційне подання до партійно-державних чиновників. Автор власноруч передав її до ЦК ... Дивно, але молоде покоління ще вірить в ідеали комунізму та ленінські принципи національної політики. Вони ніяк не збагнуть, що «відлига» уже закінчилась..., що Україна вже п'ятдесят років живе в умовах тоталітаризму й позбавлена правдивої історичної інформації.

Аврахов: - І яка ж реакція ЦК?

Бровко:*(саркастично)* – Блискавична... Хлопця звільнили з роботи і взяли у «теплі обійми компетентних органів», а після «перевиховання» відпустили...

Аврахов: - Зламали?

Бровко: - Підрізалиязика... Метафорично звичайно.

Аврахов: - Ці й по-справжньому можуть.

Коцюба: - Вам автор передав цей рукопис?

Бровко: - Недоречне запитання. Скажімо – його друзі... А що це міняє?

Коцюба: - Та нічого, просто жіноча цікавість. Хочеться скоріш ознайомиться із його змістом.

Бровко: - Цілком зрозуміло, що оригінал, який подавався до ЦК або знищено, або ж передано до КДБ... До честі автора, другий примірник і чернетки він встиг передати друзям. При обшуці квартири чекісти нічого не знайшли. Це власне і не дало підстав завести на Дзюбу справу за статтею «наклеп на радянську дійсність»... Від авторства Іван не відмовився, а тиражування не доведено...

Аврахов: - То як цей рукопис потрапив до тебе?

Бровко: - Григорію, ти ж бойовий офіцер, а ставиш такі недоречні запитання. Скажімо, що є невеличкий гурт людей, які зацікавлені в тому, щоб факти наведені у цій книзі були оприлюднені. Щоб якомога більша кількість людей дізналася, що Україну охоплює лихоманка русифікації і лабораторія цього вірусу знаходиться у Москві.

Аврахов: (*міркує*) - Це можливо за умови, коли рукопис передати до Європи і там видати.

Бровко: - Вірно міркуєш, друже. А тому було виготовлено кілька рукописних та машинописних екземплярів, щоб кількома шляхами здійснити наш намір. Якщо навіть хоча б одна спроба буде вдалою – це вже буде перемога!

Аврахов: - Ризикована справа, але варта підтримки... Треба добре все обдумати.

Бровко: - Іншої відповіді я від тебе, Григорію, і не чекав. А ти що скажеш Лесю?

Коцюба: - А що тут говорити... Це – наш святий обов'язок, синів і доньок України, вберегти її від зросійщення.

Бровко: - Я радий, що не помилюся у вас, друзі. Кого ще вважаєте за доцільне залучити до нашої справи?

Коцюба: - На мою думку, Наливайка і Крутивуса.

Аврахов: - Можна ще Жовніра та Литвинова.

Бровко: - На перший час досить.

Аврахов: - То ти даси рукопис почитати?

Бровко: - Це – не рукопис, а машинопис. Рукописні лише перші сім сторінок... Добре було б їх передрукувати, щоб не наражати на небезпеку людину, яка переписувала...

Аврахов: - Де ж ти їх передрукуєш, коли у вузі всі друкарські машинки на обліку в міліції та КДБ? Та й друкарки поінформовані про відповідальність. Можна відразу влипнути... Це хіба в когось є приватна?

Бровко: - Усі приватні також на обліку... Ти думаєш даремно для кожної машинки окремий шрифт відливають? У нашій державі з цим строго, зайвого папірця не надрукуєш. Усе під контролем!

Коцюба: - Я знаю одну секретарку..., вона не з інституту, але для підробітку береться друкувати нашим науковцям статті, тексти дисертацій. Я скажу їй, що хочу поліпшити свої навички з друкування і напрошуся до неї за машинку... Скажу, статтю друкую. А їй заплачу, як за друк.

Бровко: - Людина надійна?

Коцюба: - Не знаю. Але тексту вона не бачитиме, а якщо і загляне, то не второпає... Я швидко друкую.

Бровко:*(віддає їй частинку рукопису)* - Гляди, Лесю. Будь обережною... В разі чого – знищуй! *(Повертається до Аврахова, передає йому рукопис)* - Бери, Григорію, читай... Але не затримуй.

Аврахов: - А ти? *(бере рукопис)*.

Бровко:*(посміхаючись)* – Я його вже майже напам'ять вивчив..., цитувати можу.

Аврахов: - Ну добре, почну читати без початку...

Коцюба: - Я не затримаю. Та пам'ятай, я наступна читаю.

Бровко: - От і добре... Читайте, а потім зберемося і поміркуємо, що далі робити.

Коцюба: - Усе, хлопці, досить про роботу. Можу я вас хоча бчаєм напоїти! Ходімо на кухню. *(Усі виходять)*.

Перед кулісою, у кінці сцени, тумбочка з телефоном. З'являється той, що слідкує. Телефонує.

- Алло, товаришу майор. Приходило двоє чоловіків. У шляпах, певно з інституту. У одного в руках був портфель... Чи важкий? Та ні, не важкий... Певно з паперами. Були у об'єкта години дві. Чим займалися? Не знаю? З-за дверей було не чути. Кажете, все написати...Добре, напишу*(кладе слухавку)*.

Завіса.

Ява II.

(Ніжин, 1967рік. Квартира Коцюби. У кімнаті Леся).

Коцюба: *(перебирає папери на столі, складає їх до сумки)* – Так, здається все взяла: рукопис – є, чистий папір..., копірку, гроші... Все. *(Збирається одягнути плащ. Дзвінок у двері)*.

Коцюба: *(сама до себе стиснено)* – Дивно, хто ж це міг бути? *(Дзвінок повторюється. Леся голосно: - Іду, іду... Зараз відчиню! Швидко виймає із сумки рукопис, згортає його. Підходить до шафи, виймає важкого словника, вкладає в нього рукопис і кладе на шафу. Поправляє книги в шафі. У двері починають гупати).* – Та йду вже. Ви мені двері пошкодите! *(виходить)*.

У кімнату заходять кілька людей у цивільному, серед них її колишній студент Іван Супрун.

Старший: - Громадянка Коцюба Олександра Йосипівна?

Коцюба: - Так!

Старший: - Ми змушені зробити у вас обшук...*(звертається до Супруна)*– Запроси понять.

Коцюба: - А ви скажіть, що вам потрібно? То може я вам сама віддам!

Старший: - Ми звикли самі усе брати... *(заходять поняті: той, хто слідкує і Зоя, з ними Супрун)*Громадянка Коцюба, ось ордер на обшук. Якщо під час обшуку будуть знайдені речі, що становлять загрозу життю особи або

суспільству: зброя, отрута, вибухові речовини, або ж література ворожого змісту – все буде вилучено, а вас заарештовано. Це вам зрозуміло?!

Коцюба: (*з посмішкою*) Так. (*підходить до шафи з книгами, бере одну*). Товаришу начальник, у мене ось є Джек Лондон! Я сподіваюсь, що не буду затримана, як американська шпигунка? Або ось ця... (*бере іншу книгу, читає*) Віктор Гюго, «Собор Паризької Богоматері». Це не стане свідченням того, що я працюю на французьку розвідку?

Старший: - Припиніть! Сядьте! (*киває на стілець, а потім до співробітників*) - Починайте обшук! (*Співробітники розійшлись по квартирі, Супрун підійшов до шафи*).

Коцюба: - От і добре, Ваню, що тобі доручили мою бібліотеку перевіряти! Хоч ті книжки побачиш про які чув...

Супрун: (*продовжуючи оглядати книжки*) – Я, Лесю Йосипівно, не лише чув, але ще й читав...

Коцюба: (*здивовано*) - Правда? Не помітила...

Супрун: - Та де ж там вам було помічати? Я віршів не писав, вишиванок не носив, то ж і в улюбленцях ваших не ходив...

Коцюба: - Це ти правду кажеш. В улюбленцях не ходив... Бо щось інше, напевне, писав... Чи не так?

Супрун: - Що ви маєте на увазі?

Коцюба: (*саркастично*) - Перекази, твори на вільну тему, оповідки – хто де? Хто з ким?

Супрун: (*спокійно*) – Це ви самі читали мої твори? Чи може хто нашептав?

Коцюба: - Та ні, брехати не буду, сама не читала? Але люди казали...

Супрун: - Хреститися треба, коли люди брешуть. І примовляти: «Одведи мене, Боже, від лукавого!»

Коцюба: (*з усмішкою*) – А я бачу, ти курс усної народної творчості добре засвоїв...

Супрун: - Та після того, як ви мені двійку поставили, добряче вивчив...

Коцюба: - Хоч в цьому моя користь... І все ж таки, певно, недовчила... Ти ось щойно книжку відкинув. Хорошу книжку. Пантелеймон Куліш, «Чорна рада». Ось бачиш, книжка наша, радянська..., видана у 1962 році, в Києві, у видавництві «Наукова думка»... Чув про таке? Та певно ж чув! То й виходить, що книжка наша, а письменник вже буржуазний... Ось так. То може за цю книгу мене заарештуєте? Доречі ти, Ваню, знаєш де проходила Чорна рада?

Супрун: (*з викликом*) Знаю, Лесю Йосипівно, знаю... Під Ніжином, на Московському шляху... Саме тут, де нині знаходиться ваш будинок, шановна навчатилько... І заарештовувати вас за цю книгу ми не будемо..., звичайний історичний роман, подібний до романів Вальтера Скотта...

Коцюба: - Це ж де тобі Скотта читати довелося? Невже у школі КДБ?!

Супрун: - Не юродствуйте, Лесю Йосипівно. Вивчав я Скотта у нашому славетному вузі, у Григорія Петровича Васильківського. За що щиро вдячний йому. А в школу КДБ мене рекомендував інститутський комітет комсомолу. Там, до речі, я і зустрів декого, хто перед вами у вишиванці виспівував... Не уважні ви, Лесю Йосипівно, дуже не уважні... Та що ми все про мене, та про мене..., давайте хоч трохи про вас!

Коцюба: А що про мене? Живу собі смиренно: інститут – домівка, знову інститут...

Супрун: Та ні, Лесю Йосипівно, не смиренно, а весело ви живете..., одразу по двоє чоловіків приймаєте...

Коцюба: *(виразно поглянула на того, що слідує, а потім зі злістю до Супруна)* - Знаєш що, Іване, ти в моє особисте життя свого носа не сунь, молодий мене ще повчати. Я – жінка незаміжня, захочу п'ятьох приведу! Вам яке до того собаче діло?!

Супрун, завершивши огляд шафи, дістав з шафи словника, полистав і знайшов рукописні сторінки, прочитав кілька, згорнув і повернув до книги. Коцюба зблідла, обхотила голову, не підводячи на Супруна очей, похитнулась. Це помітила Зоя.

Зоя: - Лесю Йосипівно, вам зле? Щось болить? Скажіть що? Які ліки принести?!

Коцюба: - Щось серце прихопило... Сходи, накапай корвалолу.

Зоя: - Я зараз... *(підхоплюється бігти)*

Старший: Сидіти, ще обшук не завершено.

Зоя: - Так людині ж зле...

Старший:- Потерпить!

Супрун: *(не випускаючи словника із рук)* – Зараз я принесу вам ліки, Лесю Йосипівно. Де аптечка?

Коцюба:*(кволю)* - На кухні...

Супрун виходить, за хвилину повертається із ліками, не випускаючи книги. Подає ліки.

Коцюба: - Дякую, Іване.

Супрун: - Та, будь ласка, Лесю Йосипівно. Не хворійте, ви нам здоровою потрібна...

Коцюба: *(підозріло)* – Кому це нам?

Супрун:*(весело)* – Вашим вихованцям. Тим, то у вишиванках, і тим, хто без... Уявіть собі, навіть тим, хто у військовій формі...

Старший: - Лейтенанте Супрун, припиніть розмови! Справою займіться... *(протягає руки до словника)* Що це у вас за книга? Ану, дайте!

Супрун:*(ховає словник за спину)*– Е ні, товаришу капітан, я цю книгу не віддам... У мене з нею цікава історія пов'язана. Дмитро Дмитрович Герасименко, мій викладач з української мови, доручив мені виписати

маловживані слова. Я про це завдання забув..., згадав майже перед парою. Збігав до бібліотеки, взяв такого от словника..., та й почав виконувати завдання з мови на парі шановної Лесі Йосипівни. А вона непомітно підійшла до мене, угледіла ,чим я займаюсь, взяла мого словника..., та як лусне ним мене по голові.

Коцюба:*(здивовано)* – Побійтесь Бога , Іване, що ви вигадуєте?

Супрун:*(до старшого)* – Бачте, так ще і зізнаватися не хоче. То я, товаришу капітан, усе подальше життя мріяв їй помститися за цю ганьбу перед курсом. Той узяв такого ж словника, та й хочу угатити по її голові...

Зоя:*(підхопилася)* – Не маєте права! Вона ж жінка! Нелюди...

Старший:*(до Зої)*– Ми на все маємо право! Наше завдання державу охороняти! Сядьте. *(до Супруна)* – Якісь дитячі у тебе витівки, лейтенанте!

До старшого підходять співробітники, доповідають, що нічого не знайшли.

Старший:*(до Коцюби)* – Нічого, не знайшли цього разу, знайдемо іншим...

Обшук закінчено! Ходімо, товариші... *(всі виходять , залишається Супрун і Коцюба)*

Супрун: - Виходить, Лесю Йосипівно, правильні я книжки читав. *(подає словника)* Візьміть. Дякую вам, вчителю, за пісню в серці...*(виходить)*.

Коцюба:- Бережи тебе Бог, Іванку...

(Завіса).

Ява III.

(Ніжин. 1968 рік. На авансцені Григорій Аврахов. Завіса закрита. Він звертається до глядачів).

Аврахов: - Того дня ми були на межі провалу... Але Доля врятувала нас, пославши посеред зайд порядну людину. Наш нечисленний гурт перечитав трактат Дзюби і навіть виготовив кілька фотокопій... Щоправда, Олександр Жовнір – талановитий перекладач, темпераментний полеміст, людина надзвичайно оригінального розуму – не втримався і зробив у тексті кілька правок. З цими правками текст і вирушив за кордон. Хоча не зовсім за кордон... У травні місяці, в Ужгороді відбувалася міжнародна літературознавча конференція з питань новели. У ній мав взяти участь літературознавець з Пряшева (Чехословаччина) Юрій Бача. Було вирішено йому передати текст трактату для подальшого переправлення за кордон. Чехословаччина була тоді єдиним вікном, через яке книжка могла потрапити на Захід. Бровко повідомив нас, що вже була одна спроба передачі книги, через Миколу Мушинку, яка виявилася невдалою. Трактат тоді було вилучено на митниці. Скажу відверто, Юрій Бача не викликав у мене довіри, але було вирішено, що я маю їхати до Ужгорода, наче б то для участі в конференції, зустрітися з письменником Іваном Чандеєм, і через нього передати текст Бачі. Саме так все і відбулося... 20 травня, в день свого народження, Чандей передав фотокопію тексту Бачі.

Перевізни її до Чехословаччини Бача передає текст головному редактору пражської «Дуклі» Павлу Мурашку, а той в свою чергу молодій дівчині-студентці, яка і привезла його до Мюнхена. Ось таким був шлях трактату «Інтернаціоналізм чи русифікація?» з Ніжина до Європи. Про те, що друкували саме наш варіант трактату, свідчили Жовнірові правки, вони були збережені при друці...

Так сталося, що до початку сімдесятих років, частина нас змушена була покинути Ніжин. До Києва переїздить Бровко, за ним я, Наливайко..., до Білорусії – Іван Шпаківський. Леся Коцюба залишилася у Ніжині. Йшов 1974 рік... *(виходить)*.

Завіса відкривається. Київ. 1974 рік. Камера попереднього утримання на Володимирській, 33. У камері сидить Аврахов. Входить слідчий.

Слідчий: - Вашу справу доручено вести мені, майору комітету державної безпеки Станіславу Кріпаку *(сідає за стіл)*. Почнемо за протоколом... Прізвище, ім'я, по-батькові?

Аврахов: - Аврахов Григорій Герасимович.

Слідчий: - Рік і дата народження?

Аврахов: - 5 лютого 1922 року.

Слідчий: - Місце народження?

Аврахов: - Село Попельнасте, Кіровоградської області.

Слідчий: - Соціальний стан?

Аврахов: - Мої батьки були селянами-середняками.

Слідчий: - Чи зазнавала сім'я кримінального переслідування?

Аврахов: - Так.

Слідчий: - Де були у часи Великої Вітчизняної війни?

Аврахов: - З перших днів війни знаходився у лавах Радянської армії, приймав участь у бойових діях, в одному з боїв був тяжко поранений, завершив війну в званні старшого лейтенанта. Нагороджений кількома орденами та медалями.

Слідчий: - Освіта?

Аврахов: - Вища. Закінчив мовно-літературне відділення Криворізького педагогічного інституту, учителював, навчався в аспірантурі Київського Науково-дослідного інституту педагогіки. Захистив кандидатську дисертацію з методики викладання української літератури. Кандидат педагогічних наук. Доцент.

Слідчий: - Партійність?

Аврахов: - Член КПРС.

Слідчий: - Назвіть місця попередньої роботи.

Аврахов: - З 1956 до 1964 року працював у Черкаському педагогічному інституті, два останні роки на посаді декана філологічного факультету; у 1964-1969 роках – завідувач кафедри української літератури, декан філологічного

факультету Ніжинського педагогічного інституту; з 1971 року і до нині – проректор Київського інституту культури.

Слідчий: - Як давно ви займаєтесь антирадянською діяльністю?

Аврахов: - Я вас не розумію. Я не займаюся антирадянською діяльністю!

Слідчий: - Та обличте... Це вже майже доведено. Лишилося уточнити лише деякі епізоди...

Аврахов: - Я вас не розумію...

Слідчий: - Чи займалися ви виготовленням і поширенням текстів антирадянського змісту?

Аврахов: - Ні, нічого подібного я не робив...

Слідчий: - А в Ніжині?

Аврахов: - Я ще раз повторюю, нічого подібного я не робив.

Слідчий: - Чи зустрічалися ви з літературознавцем Іваном Дзюбою?

Аврахов: - Ні, ми не знайомі...

Слідчий: - А чи знайомі ви з Іваном Бенедиктовичем Бровком?

Аврахов: - Так, знайомий. Ми працювали разом у Ніжинському педагогічному інституті.

Слідчий: - Що він розповідав вам про свою роботу з академіком Корольовим?

Аврахов: - Нічого. Ми не вели таких розмов.

Слідчий: - Атож, я так вам і повірив... Два офіцери-фронтовики, працюючи разом, не згадують часи війни. Ви можете в це повірити?

Аврахов: - Так, звичайно, ми розмовляли про війну..., згадували бойових побратимів, але прізвище Корольова ніколи не вживалося у наших розмовах.

Слідчий: - Навіть, коли зустрічалися у квартирі доцента Коцюби?

Аврахов: - Ми ніколи не зустрічалися на квартирі доцента Коцюби.

Слідчий: - Та полиште, Григорію Герасимовичу... Ми з вами дорослі люди. Невже ви думаєте, що я із цікавості задаю вам ці питання... Ми вже все знаємо, лише з'ясовуємо деякі деталі... Ви ж не будете мені стверджувати, що не знаєте доцента Коцюбу?

Аврахов: - Не буду. З Лесею Йосипівною ми знайомі, працювали разом на кафедрі української літератури в Ніжині, але вдома у неї я бував два чи три рази... Запрошувала на гостини разом з колегами.

Слідчий: - Та полиште дурника клеїти, громадянине Аврахов... Я добре усвідомлюю, що ви літератор і маєте розвинену уяву, а ще хист до фантазування... Тільки ось чогось не хочете зрозуміти, що час не стоїть на місці, він летить, змінюючи все довкола. А ви уявляєте все стереотипами 1937-го року... Думаєте, що все буде відбуватися, як за часів Лаврентія Павловича... Спочатку допит..., потім у підвал і катування..., далі каземат і розстріл! Чи не так?

Аврахов: - Нічого подібного я не думав.

Слідчий: - Думали, думали... Не врахували тільки, що ми живемо в час «холодної війни»..., і протидіяти нам доводиться кращим розвідкам світу, на чолі з ЦРУ. А тому сьогодні в системі органів державної безпеки працюють зовсім інші люди... Люди, які мають спеціальну фахову підготовку, вищу юридичну освіту і не лише, до нас приходять люди з різних галузей знань...

Є фізики, хіміки, математики, логіки... Ніхто вас катувати не буде... Ви самі все розповісте. Ми навчилися збирати доказову базу. Ви непевне здивуєтесь, але я, для прикладу, окрім юридичного, закінчив ще й факультет психології...

Аврахов: - Вітаю, у вас гарна освіта...

Слідчий: - Дякую. Так де і коли ви познайомилися з Іваном Чандеєм?

Аврахов: *(поспішно)* – Я не знайомий з Іваном Чандеєм...

Слідчий: *(з усмішкою)* – Ви так нічого і не зрозуміли із нашої бесіди...

Я знаю, що ви знайомі з Іваном Чандеєм. Більше того, я навіть прочитав вашу розвідку-оцінку на його книгу «Птахи полишають гнізда». Було цікаво. Я знаю, що в травні 1968 року ви приїздили до Ужгорода і передали йому рукопис трактату «Інтернаціоналізм чи русифікація?» для подальшої передачі за кордон...

Аврахов: – Так, я приїздив до Ужгорода..., але я приїздив для участі в науковій конференції. Я зустрічався з Чендеєм, але то була зустріч суто професійного характеру...

Слідчий: *(обриває його)* – Аврахов, перестаньте виправдовуватися! Хвилину назад ви запевняли мене, що не знаєте Івана Чандея! Це вже не смішно... Ви розумієте, що мова іде про державну зраду... Ви хоч знаєте, які терміни ув'язнення передбачає Карний кодекс СРСР за цією статтею? Та й не тільки ув'язнення... Ви сприяли поширенню наклепницьких матеріалів на радянський устрій життя! Це – злочин і ви понесете відповідальність за його скоєння!

Аврахов: - Я не чинив ніякого злочину. Не вірите... То доведіть!

Слідчий: *(спокійно)* – А ми вже довели... Не вірите? Переконайтесь... *(розкриває папку з паперами, бере кілька листків, перечитує, один за одним і кидає їх на стіл)*. На цій вашій писульці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» «засвітилася», даруйте за сленг, уся мережа інакомислячої інтелігенції України... Дзюба навіть не розуміє, як допоміг нам своїм трактатом. Але почнемо спочатку..., хоча правильніше сказати з кінця *(бере перший лист)*. Побачивши радянські танки на вулицях Праги Юрій Бача злякався і добровільно прийшов у комітет служби безпеки Чехословаччини..., він написав покаянного листа і зізнався. На цьому етапі до справи долучається радянська служба безпеки. Бача здає Павла Мурашку, *(кидає листок за листком на стіл)*, а той Оксану Косач-Шимановську, рідну сестру Лесі Українки, саме їй було передано машинописний текст трактату. Оксана Петрівна виготовила кілька машинописних копій, які і розповсюдила територією Чехословаччини. При обшуці у неї було знайдено кілька листочків оригіналу..., а далі вже за

шрифтом було не складно з'ясувати де знаходиться машинка і хто за нею сидів... Вам лише необхідно підтвердити, що то була Леся Коцюба.

Аврахов: - А до чого тут я? Я нічого не знаю про цю справу!

Слідчий:*(різко)* – Знову за старе! Припиніть, громадянине Аврахов! *(читає наступний листок)*. Бача здав не лише Мурашка. Після арешту і очної ставки він зізнався, що отримав матеріали від Івана Чандея. А Чандей уже вказав на вас *(подає листок Аврахову)*. Почитайте, ось його зізнання... Пізнаєте почерк? Будете опиратися?

Аврахов:*(стишено)* – Ні...

Слідчий: - Повторюю запитання. Так від кого ви отримали текст трактату?

Аврахов: - Від Лесі Коцюби...

Слідчий: *(задоволено)* – От і добре... А тепер підпишемо протокол *(починає писати на папері, зупиняється, поглядає на ручку)*. – От, чортівня, чорнило закінчилося...*(гукає)*. – Черговий! *(до камери заходить Іван Супрун)*.

Супрун: - Слухаю.

Слідчий: - Повартуй, а я схожу ручку заправлю...

(Аврахов уважно вдивляється в обличчя Супруна. Впізнає його. Через деякий час Аврахов здіймає руки, начебто в молитві до Бога).

Аврахов:*(удавано патетично)* – Боже, ти всевидячий! Навіть тут чуєш... Ти вже раз врятував цю жінку..., попередь і нині її про безпеку. Я мусив вказати на неї... Мусив. Хай щось вигідає!

(Завіса).

Ява IV.

Київ, 1974 рік. Н авансцену виходить Іван Супрун. Завіса закрита. Супрун звертається до глядацької зали.

Супрун: - Лесю Йосипівну Коцюбу заарештували о третій годині ночі... «Воронком» перевезли до Києва на Володимирську, 33. Тиждень протримали у камері. Почалися допити, очні ставки... Але ця мужня жінка зуміла зробити те, чого не змогли до того зробити «мужні» чоловіки: вона взяла усю провину на себе!*(виходить. Завіса відкривається)*.

Київ, 1974 рік. Слідчий ізолятор КДБ. У камері попереднього ув'язнення Леся Коцюба і слідчий. Слідчий розкладає папери.

Слідчий: - Отож, шановна громадянко! Розпочнемо із протоколу. Прізвище, ім'я, по – батькові?

Коцюба: - Коцюба Олександра Йосипівна.

Слідчий: - Рік народження?

Коцюба: - Не чемно у жінки запитувати про її вік.

Слідчий: - Ми не на побаченні... Отож?

Коцюба: - 1921-й.

Слідчий: - Дата народження?

Коцюба: - Невже вітатимете? 18 березня.

Слідчий: - Місце народження?

Коцюба: - Запорізька область, Хортицький район, село Веселе.

Слідчий: - Майже на Січі...

Коцюба: *(з викликом)* – Так, я козачка!

Слідчий: - Соціальний стан?

Коцюба: - Мої батьки – селяни - середняки, а я – службовець...

Слідчий: *(посміхається)* – То ж яка ви козачка? Ви – селянка!

Коцюба: *(з викликом)* – Я за духом козачка!

Слідчий: *(примирливо)* – Ну, добре, добре... Національність?

Коцюба: *(з погордою)* – Українка.

Слідчий: - Партійність?

Коцюба: - Я позапартійна.

Слідчий: - Чи були в лавах ВЛКСМ?

Коцюба: - Не перебувала. І не жалкую...

Слідчий: - Ви начебто хизуєтесь цим?

Коцюба: - Я звикла говорити правду...

Слідчий: - Освіта?

Коцюба: - Вища. У 1945 році закінчила філологічний факультет Дніпропетровського університету.

Слідчий: – А до 1945 року чим займались?

Коцюба: - Навчалась.

Слідчий: - Мене цікавить більш детальна інформація.

Коцюба: - То ви так би й запитали? Почну від витоків... У 1929 році вступила до неповної школи в рідному селі, потім навчалася у школі №71 міста Дніпропетровська, по закінченню 8-го класу вступила до медичного робітфаку. У 1939 році була зарахована студенткою першого курсу філологічного факультету Дніпропетровського університету.

Слідчий: - Чи перебували на окупованій території?

Коцюба: - Так.

Слідчий: - І чим займалися?

Коцюба: - Не зрозуміла питання. Що ви маєте на увазі?

Слідчий: - Я запитав чим ви займалися під час окупації?

Коцюба: - Чекала допоки Радянська армія звільнить нас...

Слідчий: - Чи співпрацювали з окупаційною владою?

Коцюба: - Боронь, Боже. А якій зміст ви вкладаєте у це запитання?

Слідчий: *(розгнівано)* – Я запитав, чи працювали ви на німців?

Коцюба: *(спокійно)* – На німців – ні... А от щоб вижити, довелося...

Слідчий: - Ким? Де?

Коцюба: - Прибиральницею в дитячій бібліотеці міста Дніпропетровська.

Слідчий: *(здивовано)* – А вона що діяла?

Коцюба: - А хіба для вас новина, що німці по всій Україні відновили роботу шкіл, церков, навчальних закладів, закладів культури..., видавали українською мовою газети.

Слідчий: - До чого цей пафос...

Коцюба: - Я завжди говорю правду, якою б вона не була...

Слідчий:*(примирливо)* – Чим займалися після звільнення?

Коцюба: - Поновилася в університеті для продовження навчання. У липні 45-го закінчила університет і за направленням Міністерства освіти УРСР поїхала до Дрогобича працювати викладачем української літератури в учительському інституті. Там я пропрацювала до серпня 1948 року.

Слідчий: Чи мали ви у Дрогобичі контакти з українськими буржуазними націоналістами?

Коцюба: - Ні, я мала контакти з українськими людьми, українською інтелігенцією.

Слідчий: - Чому полишили місце призначення?

Коцюба: - Через погіршення стану здоров'я. У зв'язку із хворобою до серпня 1949-го року я не працювала.

Слідчий: - Що було далі?

Коцюба: - У серпні 1949 року я переїхала на Чернігівщину, бо була призначена на посаду учителя української мови і літератури Новгород – Сіверського педагогічного училища, в якому пропрацювала до листопада 1951 року. А потім мене запросили на кафедру української літератури Чернігівського педагогічного інституту, де я пропрацювала до серпня 1956 року. А далі вже був Ніжин...

Слідчий: – Скажіть, як давно ви займаєтесь антирадянською діяльністю?

Коцюба: - Я не займаюсь антирадянською діяльністю... З чого ви це взяли.

Слідчий:*(полишає вести протокол, виймає з портфеля пухленьку течку з паперами, кладе її на стіл)* – Ось, можете ознайомитись, це все про вас...

Цікаво?

Коцюба: - Анітрішки... Я далека від пліток, а тим паче від доносів...

Слідчий: - Це не доноси..., це – інформації. Так от, я вам трішечки нагадаю про те, чого ви не хочете розповідати... У поле зору Комітету державної безпеки ви потрапили ще у Чернігові, коли почали працювати на кафедрі української літератури. Щоправда не із власної вини, а дякуючи чоловікові з яким у вас склалися не зовсім виробничі стосунки... Стежили за ним, а натрапили на вас... Хочете побувати в юності та почитати діалоги з ваших побачень?

Коцюба: *(емоційно)* - Не смійте своїми брудними руками торкатись наших почуттів! Я кохала цю людину..., і не бачу в цьому ніякого злочину.

Слідчий: - Добре, отже це випускаємо...(*перебирає папери*). Що ж далі? Це вже Ніжин... Ага, ось низка цікавих висловлювань щодо ставлення радянської влади до української культурної спадщини проголошених вами студентам під час фольклорної практики.

Коцюба: - Мені це нецікаво...

Слідчий: - Ну то й добре... (*продовжує перебирати папери*). А це ось ваші настанови щодо проведення Шевченківського вечора, які ви давали студентам-членам гуртка виразного читання(*цитую*):« Ви повинні так читати зболені Шевченкові рядки про Україну, немовби вони написані із сьогодення, щоб дійшли не лише до глядачів, а й до самого Кремля...»

Коцюба: - Ну, і що тут крамольного? Мова іде про емоційний посил...

Слідчий: - Мова іде про імперську політику Кремля. Ви просто не дослухали. Там далі усе зацитовано...

Коцюба: - Це бридко користуватися послугами незрілих студентів, які багато чого не розуміють. За що ви їх купляєте?

Слідчий: - За стипендію... А те що вони незрілі, то вже ваша провина, або ж ваших колег...

Коцюба: - Мені бридко слухати вас...

Слідчий: - Що вдієш, це – моя робота... То підемо далі... Це витяги з ваших лекцій..., це цитати з походів Шевченківськими місцями, це із виступів на засіданнях кафедри, це з літературних вечорів... Ви абсолютно не контролюєте своїх емоцій, стільки говорите...

Коцюба: - Так, маю гріх! Як кажуть в народі: язик до Києва доведе...

Слідчий: - Скоріше до Магадану! (*зупиняється на одному папері*). О, а це вже цікаво... Ваша промова на вечері після зустрічі з київськими письменниками. Та тут пряма незгода з політикою партії щодо мовного розвитку союзних республік... Доречі, хто вам передав текст трактату «Інтернаціоналізм чи русифікація?»

Коцюба: - Я не розумію, про що ви говорите?

Слідчий: - Ви все добре розумієте! Оце! (*киває на папку з паперами*) Це – лише квіточки... Дозволене вільнодумство... Років на два потягне..., та й то умовно. А те, чим займалися ви, переправляючи рукопис за кордон, це серйозно... Це вже державна зрада..., зв'язок з іноземними антидержавними організаціями. Тут вже реальний термін.

Коцюба: - Ви хочете мене залякати?

Слідчий: - Я хочу дізнатися, хто став організатором створення антирадянської групи в Ніжині? Хто входив до складу цієї групи? Як і з ким підтримувався зв'язок із Києвом? Хто передав вам оцей злощасний трактат? Іван Дзюба?! Хто зорієнтував вас на мюнхенське видавництво?

Коцюба: (*удавано вжахається*) – Громадянині слідчий, побійтесь Бога! Яка організація? Навіть й гадки не маю! Які опозиціонери... Мої колеги – чесні і

порядні люди, серед них є фронтовики, які своєю кров'ю довели вірність радянському народу. Я не знаю ніякого Дзюбу. Ми ніколи не зустрічались...

Слідчий: - Досить, громадянко Коцюбо! Досить брехати!! Нам уже все відомо і без вас... Але щоб довести вашу злочинну діяльність я вам zorganizую кілька приємних зустрічей... Спочатку із друкаркою з Таращанської, у якої ви друкували наче б то безневинну статтю, згодом ознайомлю із заключенням експертизи щодо відповідності шрифтів, а потім будите мати приємність зустрітися із своїм давнім знайомим доцентом Авраховим ... Отож, раджу подумати..., добряче подумати перед тим, як знову опиратися і лукавити. Ви обманюєте не мене, а закон. А він класифікує вашу діяльність за своїми канонами. Закликаю вас добре подумати... У вас є десять хвилин... Черговий!

(Заходить людина у цивільному, стає біля дверей. Слідчий збирає папери до папки, зв'язує її, відсуває на край столу. До чергового:) – Повартуй її, а я сходжу перекурю... Та гляди, щоб папери не чіпала *(виходить)*.

(Пауза)

Коцюба:*(до глядацької зали)* - Так от що мав на увазі Григорій, коли просив щось придумати, щось вигадати... Треба обірвати ланцюг зрад... Треба вберегти товаришів. Хтось має бути жертвою! То хто? ... Я! Я маю взяти на себе цей хрест..., і всю провину. Але звідки я дістала цей рукопис? На Бровка вказувати не можна..., він колишній військовий, працював з Корольовим, мав доступ до державних таємниць. Його судитиме трибунал. Одразу знищать... Тоді хто? Хто?!*(прикриває рота долонею)*. Боже, спасибі тобі! Надоумив... Я знаю..., я вже все знаю!*(повертається з авансцени, сідає на табуретку)*.
Входить слідчий, сідає за стіл, кладе перед собою протокол. До Коцюби:

Слідчий: - То надумали?

Коцюба: - Ви про що?

Слідчий: - Я запитую, чи надумали ви співпрацювати зі слідством?

Коцюба: - А в чому це має проявлятися?

Слідчий: - Давати повні, вичерпні, а головне правдиві відповіді на поставлені мною запитання. Сприяти розкриттю справи.

Коцюба: - Я завжди говорю правду. Але якщо ви хочете, щоб я говорила повно і вичерпно, то я готова.

Слідчий: - Чи зустрічалися ви з літературознавцем Іваном Дзюбою? Де і коли?

Коцюба: - Громадянині слідчий, я не знайома з товаришем Дзюбою, ніколи з ним не зустрічалася, і нічого від нього не отримувала.

Слідчий: - Чи знайомі ви з працею Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?»?

Коцюба: - Так, я знайома з цією працею.

Слідчий: - Чи знайомі ви з Григорієм Авраховим?

Коцюба: - Так, ми знайомі. Це мій декан і завідувач кафедри на якій я працюю...

Слідчий: - Це він передав вам книгу Дзюби?

Коцюба: - Ні, це я її передала йому і попрохала відвезти до Ужгорода...

Слідчий: - Ви хочете визнати, що це ви організували передачу рукопису за кордон?

Коцюба: - Так. Це зробила я.

Слідчий: - Тоді виникає цілком закономірне питання: де ви взяли рукопис?

Коцюба: - Його мені передав мій науковий керівник професор Павло Михайлович Попов.

Слідчий:(здивовано) – Але ж він помер у 1971 році?

Коцюба: - Так. Але це сталося задовго до смерті. Я говорю правду, громадянині слідчий, усе було саме так!

Завіса.

Ява V.

Завіса закрита. На авансцену виходить слідчий, він звертається до глядацької зали.

Слідчий – Ми нічого не змогли довести... Коцюба стояла на своєму: рукопис вона отримала від професора Павла Попова, прочитала його, але не розповсюджувала, ті кілька сторінок, які вона передрукувала у ніжинській друкарки, були необхідні їй для наукової роботи, начеб то вона хотіла вести полеміку із Іваном Дзюбою на сторінках журналу «Радянське літературознавство». Коли дізналась, що Аврахов їде на конференцію до Ужгорода, вмовила його взяти рукопис з собою, щоб передати чеським науковцям. Що буде з рукописом далі – вона не знала..., про це її прохав професор П. Попов, а йому вона відмовити не могла... Про залучення до цієї справи Івана Чандея вона не відала, це була ініціатива Григорія Аврахова. І як підсумок: увесь її злочин полягав у тому, що вона прочитала цю книгу, та ще виконала прохання свого наукового керівника... А це, за великою мірою, були дії непідсудні, бо не мали, за її словами, злого умислу... Нами не було доведено факт існування антирадянської групи в Ніжині і скоєння нею дій спрямованих на підрив авторитету держави. Нічого нам не дали очні ставки та перехресні допити Аврахова і Коцюби. Вони стояли на одному: робили усе удвох, вона за проханням професора Попова; він на прохання доцента Коцюби...

Але ми добре розуміли, що перед нами сидять національно переконані люди, що вони добре розуміються на питаннях національної політики, яку проводить КПРС, вони не сприймають цієї політики, протидіють їй... Вони палко люблять Україну, вболівають за її долю, за її культуру..., а головне - що їх не зламати у їхніх переконаннях... Це викликало обурення нашого керівництва... Був даний наказ – зламати..., морально зламати цих людей, піддати громадському осуду, а якщо не вийде – довести до фізичного самознищення... І ми вдалися до таких дій...

Завіса відкривається. Київ, 1974 рік, слідчий ізолятор на Володимирській, 33. У камері двоє – слідчий і військовий з погонями підполковника Радянської Армії.

Слідчий: - Ми вас відкликали зі служби, Василю Йосиповичу, з єдиною метою – врятувати вашу сестру, врятувати від того пагубного впливу, під який вона потрапила... І ви нам повинні допомогти у цьому. Ви – радянська людина, комуніст, бойовий командир! Ви захищали нашу Батьківщину в боях із ворогом..., а ваша сестра – націоналістка, причому – переконана націоналістка... Вона своїми діями підриває устрій нашої держави... і не розкаюється! Ви повинні поговорити з нею, вплинути, змусити вказати на прізвиська тих ворогів нашої держави, які залучили її до антирадянської діяльності...

Василь: - Добре, я спробую...

Слідчий: - Зараз приведуть сестру... Ви маєте пів години (*виходить*).

До камери заводять Лесю Коцюбу. Вона якусь хвилину вдивляється у брата, впізнає, кидається до нього, обіймає.

Коцюба: - Васильку! Братику мій! Вони що і тебе заарештували? Це все через мене?

Василь: - Добридень, Лесю! Заспокойся, я не заарештований... У моїй частині повідомили, що мене терміново викликають до Києва, до штабу округу... А вже звідти привезли сюди...

Коцюба: - От, супостати, і тобі спокою не дають!

Василь: - Лесю, нам треба поговорити...

Коцюба: (*підносить палець до вуст*) Т-с-с. Васильку, тут і стіни мають вуха. Обережно, все записується на плівку...

Василь: - Те, про що я буду з тобою говорити не становить державної таємниці. Це не розмова підполковника з доцентом. Це розмова брата і сестри...

Коцюба: - Я розумію тебе, Васильку...

Василь: - Лесю, чому ти тут? Як сталося, що ти стала ворогом?

Коцюба: - Я не ворог, брате!

Василь: - Тоді за що тебе заарештували?

Коцюба: - Я не знаю. Мабуть за правду, яку я завжди відстоювала і про яку завжди говорила з усією прямоотою...

Василь: - Лесю, тебе завербували? Ти працюєш на якусь розвідку? То ще не пізно..., зізнайся! Все ще можна виправити!

Коцюба: (*з посмішкою*) – Що ти, Васильку, ніхто мене не вербував..., і не на яку розвідку я не працюю. Я просто дослухаюся до свого сумління і чиню так, як мені велить серце... Ніякого злочину я не вчинила...

Василь: - Але мені сказали тут, що, по зорганізованій ворогами підпільній мережі, було передано за кордон матеріали антирадянського змісту, а ти складова частинка цієї мережі... Як же так, Лесю?! Ти виступаєш проти

держави, яка дала нам освіту, роботу, житло..., але головне – вона дала нам віру в те, що можна в світі жити по-іншому! Без злиднів і голоду, весело і щасливо, в дружній сім'ї братніх народів...

Коцюба:*(зупиняє його жестом)* – Усе це так і не так, Васильку! Ти говориш про те, що дала нам ця держава, але оминаєш те, що вона забрала... А можливо ти й не бачиш цього... Довгі роки живучи поза батьківщиною, служачи в Росії, Казахстані, в Прибалтиці, ти й не помітив втрату того, що мав від неньки-України.

Василь: - Лесю, я тебе не розумію...

Коцюба: - Саме цього і прагне наша держава! Зробити так, щоб брат не розумів сестру! Хоча слід уточнити... Не держава цього прагне, а партія, яка нею керує!

Василь:*(збуджено)* – Не верзи дурниць, сестро! Що ти говориш?! Я сам член цієї партії! До її лав увійшли кращі люди нашої держави! Передовики виробництва і сільського господарства, визначні вчені науки, учителі, лікарі, космонавти! Ми все віддаємо задля нашої держави: енергію свого серця, свою працю, а коли потрібно, то й своє життя! Нас вже вісімнадцять мільйонів!

Коцюба: - Ось тут ти правий, Василю. Що-що, а життя ваша партія навчилася відбирати... Ти знаєш, скільки людських життів було забрано в Україні під час голодомору 1933 року, який був зорганізований за вказівкою партії?

Василь: - Партія нічого не зорганізовувала! То вороги!

Коцюба: - Шість мільйонів! Уявляєш, брате, шість мільйонів українців! Серед них малі діти, жінки...

Василь: - Не розумію, сестро, до чого це ти?

Коцюба: - А до того, брате, що давши нам змогу заробляти на харчі, спати в теплі і добрі, а прокинувшись – знову бігти на роботу, твоя партія відібрала значно більше – вільно думати, вільно спілкуватися на рідній мові. Вона відібрала нашу власну історію, нашу віру, нашу культуру...

Василь:*(перебиває її)* – А оце вже ні, сестро! Наша культура живе і розвивається! Коли я служив на Півночі, то й туди хор Віршовки приїздив.

Коцюба: *(втомлено)* – Часто? Раз чи два на рік?

Василь:*(знітившись)* - Та ні..., раз за всю службу там.

Коцюба: - От бачиш, брате. А пам'ятаєш, Васильку, як у нас у Веселому, хлопці й дівчата збиралися на кутку і співали..., або як співала наша мама, заколисуючи Яринку, а ми підспівували...*(наспівує)* – Ой, люлі, люлі...*Прилетіли гулі...*, або: - *Котику маленький, котику сіренький...* Так от, брате, не співають нині таких пісень! Стерли їх із людської пам'яті. Потонули вони у вирі російськомовної музики... Проміняли ми їх на оцю: *(наспівує)* – *Мой адресне дом и не улица, мой адрес Советский Союз!*

Василь: - А чим погана пісня?

Коцюба: - Та пісня може й непогана, але мова у неї чужа! А значить і слова чужі. Пісня – це політ душі... А душа має бути рідною – українською!

Василь: - То ти хочеш сказати, що у мене не українська душа?!

Коцюба: - Не знаю, брате. Тобі видніше...

Василь: - То ти справді націоналістка! А я не вірив у це... Де ж тебе так затягнуло? Певно там, на Західній, коли працювала в Дрогобичі...

Коцюба: - Так, Василю, я націоналістка! За переконаннями я націоналістка... Але ніхто нікуди мене не тягнув. Я сама тягнулася... Тягнулася до української пісні, до рідної мови, до наших дідівських звичаїв та обрядів. А у Дрогобичі я, Василю, ожила... Бо там люди інші, вони не віддають на поталу, ані рідної пісні, ані рідної мови... Вони віри своєї не зреклися! Уявляєш, на весілля у вишиванках ходять...

Василь:(з викликом) – Тому, що бандерівці!

Коцюба:(спокійно) - Тому, що українці!

Василь: - Я не розумію тебе, Лесю! Я шаную тебе, як старшу сестру, але не розумію, чому ти стала ворогом?

Коцюба: - А я не ворог, брате! Я патріот..., патріот своєї батьківщини, свого народу, своєї мови.

Василь: - То що ж у нас дві різні Батьківщини?

Коцюба: - Виходить, що дві...

Василь:(підводиться) – Сестро, я офіцер! Я присягу на вірність одній Батьківщині давав – Радянському Союзу! І ніколи не зраджу цій присязі. А ти! Ти подумай, с ким лишаєшся... А подумавши, раджу, все чесно розповісти слідчому, все до останньої краплиночки...

Коцюба: - Жаль, дуже жаль, брате, що ми так і не порозумілися... То все армія клята винна зі своїми уставами і політінформаціями...

Василь:(зі злістю) – Не чіпай армію, бандерівко! В ній все моє життя! Ще раз повторюю, або ти все розповідаєш слідчим, або в тебе немає брата!

Коцюба:- У мене немає брата... (Завіса).

Ява VI.

Завіса закрита. На авансцені з'являється Леся Коцюба. Вона звертається до глядачів.

Коцюба: - За тиждень мене відпустили. Я вийшла на сонячні київські вулиці просякла камерою і тюрмою. Вдихнула свіжого повітря і не повірила своєму щастю... Я на волі! Сахалася людей, мені ввижався у кожній людині сиксот... Діставшись Ніжина я добру годину відкисала у ванні, щоб змити оту ненависну коросту тюрми... У цей день я до ванни заходила тричі. Мене ніхто не турбував, окрім моєї сусідки і подруги Зої...

Отримавши спокій я розмірковувала: Чому мене відпустили? Чи то слідство вкрай зайшло в тупик... Чи справа втратила актуальність, адже головні події відбувалися ще у 1968 році? Чи й справді, за словами одного з моїх колег, на радіо «Свобода» дізналися про наш арешт і повідомили це в ефір? Певно,

там, зверху, хтось дав команду не роздмухувати політичний скандал через давно минулу справу... Цим і втішилась.

В рідному інституті на мене чекали збори, де розглядався мій вчинок... Вилили багато бруду... Колеги залякано мовчали. Ректор інституту настійно вимагав подати заяву про звільнення з роботи за власним бажанням. Якщо не дослухаюсь, звільнять за статтею. Я написала цю заяву... 26 серпня 1974 року я попросила дати характеристику для участі в конкурсі на заміщення вакантних посад у вишах. За підписом ректора інституту тов.. Горбача В.М., секретаря парткому тов.. Кравченка М.І. та голови профспілки Кікалова П.М. мені дали таку характеристику. Ось вона...*(зачитує з листка)*: «Товаришка Коцюба Олександра Йосипівна піддавалася різкій критиці на кафедрі, раді факультету та раді інституту за те, що вона мала та передала іншій особі ідейно-шкідливий матеріал». Це вже не характеристика, це – «вовчий білет»... Ректор, як керівник і вчений, убоявся назвати книгу, філософсько-соціальний документ, який побачив світ у Мюнхені 1968 року. Замовчування цього важливого політичного явища тривало ще довгі роки. Можновладне КДБ домоглося того, що у всіх закладах, куди я зверталася, мені відповідали відмовою. Навіть у літньому кінотеатрі, куди я намагалася влаштуватися білетером... Роботи не було... Так я опинилася на базарі. Йшов 1978 рік... *(виходить)*.

Завіса відкривається. Ніжин, 1978 рік, квартира Лесі Коцюби. У квартирі Зоя, вона чистить картоплю. Входить Леся Коцюба.

Коцюба:*(збуджено)* – Уявляєш, Зою, я сьогодні продала усі мотки пряжі, що ти принесла з роботи. Зустріла свого колишнього студента..., такий баламут був, але в душі чистий хлопець. Нині журналіст, повертався з відрядження..., так зрадив нашої зустрічі. Купив усе, каже для тещі, аби лишень поговорити зі мною... То ми мабуть з годину і порозмовляли біля інституту...

Зоя: - А чому ви дивуетесь? Вас люблять студенти! Он і Павло приходив, теж добрі слова говорив.

Коцюба: - Павлуша молодець! Хоча і молодий, але такий розумецький! За такими майбутнє нашої вищої школи. То що він хотів?

Зоя: - Приносив борг за якусь книгу... Минулого разу, коли у вас був, не вистачило грошей за якусь книгу. То він оце сьогодні й заніс, я на шафі поклала...

Коцюба: - От чесна душа... Та я ж йому ту книгу подарувала! Він і так мені з книгами добре допоміг... Пам'ятаю, як зустрілися у букеністичеому, я тоді книги здавала, він сам багато купив, ще й колег направив... Усі розкупили!

Зоя: - Та й як і сюди приходив чималу в'язку придбав...

Коцюба: - Я так думаю, він просто підтримує мене... Знає, що грошей катма. Коли вже ту пенсію призначать?

Зоя: - А що Богдан?

Коцюба:*(сумно)*– Богдану з Білорусії далеко опікуватися материними проблемами. Грає у футбол десь у Гомелі. Вдома рідкий гість...

Зоя: - То що він не бачить?

Коцюба: - Не ятри мою душу... То все материнська любов...*(змахує сльозу)*.

Зоя: - Все, все , Лесю Йосипівно, все моя дорогенька. Заспокойтесь. Зараз будемо їсти картоплю... Я і оселедця купила.

Коцюба:*(посміхаючись)* – І я... *(дістає згорточок із валізки)*.

Зоя: - От і добре, будимо пробувати чий смачніший.

Коцюба: - Та ні, з'їмо сьогодні мій, а твій полишимо на завтра. Я ще й ковбаски купила.

Зоя: - Святкуємо!

Коцюба:*(схвильовано)* – Світла моя душа! Ну щоб я робила без тебе?

Зоя: - А я без вас? Ви ж мені як за маму...

Коцюба:*(розчулено)* – Дякую, за добре слово, а ще більше за твоє ставлення до мене...

Зоя: - Ви для мене – цілий Всесвіт! Стільки знаєте, стільки книжок прочитали! А головне – ви чесна, ніколи не лукавите...

Коцюба: - То ти щось для себе вигадала... Я така , як і всі...

Зоя: – Ні те така! Ви особлива..., ми дітдомівці добре розуміємося на цьому.

Коцюба: - Зою, скільки раз я тебе прохала, не згадуй про дитбудиночок... У тебе нині повноцінне життя... Маєш чудову професію, квартиру, заробітну плату..., молода, вродлива. Що ще потрібно?

Зоя: - Є ще пам'ять ... Саме вона не дозволяє забути, зректися, зрадити. А ще є совість, яка підказує, як на цьому світі білому жити...

Коцюба: - Так, совість то велика річ! Людина без совісті – яничар... Усе продасть заради грошей: і людину, і родину, і батьківщину.

Зоя: - За вами хоч із блокнотиком ходи, щоб розумні думки фіксувати...

Коцюба:*(сміючись)* – Так за мною і так уже років з десять, а мо` й більшеходять...

Зоя: - Та ну вас, знову все на жарт переводите...

Коцюба: - А чому б і ні...

Зоя: - Лесю Йосипівно, а якщо серйозно... Була б змога, щоб ви змінили у своєму житті?

Коцюба :*(замислено)* – А нічого... Нічого, дівчинко моя ! В тому і цінність життя, що у ньому нічого не можна переписати на чернетку. *(виходить на авансцену, звертається в зал)*. Я не нарікаю на життя... У ньому було все, що має бути у житті порядної людини... Яскраві миттєвості дитинства, мамині пісні, чарівні стозвони юності..., обпалене війною студентське життя. Так, був голод і нестатки, були продажність і зрада, була смерть рідних... Але ж була і велика, справжня любов, були вірні друзі, була улюблена справа... Це велике

щастя читати лекцію і бачити в очах молоді розуміння! У своєму житті я зустрілася з багатьма талановитими людьми, по-справжньому талановитими... Я ціную ці зустрічі, я ціную цю пам'ять ... І найголовніше – була велика і потрібна для людей справа, справа усього життя...Це велике щастя, коли в серці зоріє Україна!

Раптово світло на сцені згасає. Темрява... А потім зароджується промінчик світла, разом з ним зароджуються і звуки музики. Лине пісня «Пливе кача, по Тисині». Пучок світла вихоплює постать Зої, яка звертається до глядачів.

Зоя: - Леся Йосипівна Коцюба померла 18 вересня 1986 року ... Не витримало серце. У кімнаті стояв стійкий запах ліків... За її домовиною йшов син, кілька сусідів та зграйка колег. Їй виповнилося лише 65. Поховали цю видатну жінку на Троїцькому кладовищі у Ніжині. В одній із останніх наших бесід вже квола посестра мені сказала:

«У Лесі Українки є такі рядки: « - Що дасть нам силу – і відповідь: – Хрест! Нести свій хрест до кінця – в цьому обов'язок і сила!». Леся Коцюба мужньо пронесла свій хрест на Голгофу страдницької України, закладаючи підмурівок для відродження нової, незалежної держави.

Лютий, 2017 року.

М. Ніжин.